

Истраживање о активирању четири јединице локалне самоуправе у Републици Србији

ради идентификовања демографских изазова
и унапређивања популационе политике на локалном нивоу

ПРВИ ДЕО

**Демографски развој Звездаре, Шида,
Трстеника и Гациног Хана у 21. веку**

Демографски развој Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана у 21. веку

Циљ истраживања

Циљ истраживања је анализа демографског развоја Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана у новије време и са погледом на непосредну популациону будућност ових општина. Оне припадају различитим регионима у Републици Србији. Звездара се налази у Београдском региону, Шид у Региону Војводине, Трстеник припада Региону Шумадије и Западне Србије, а Гаџин Хан је у Региону Јужне и Источне Србије. Три од ове четири општине (Шид, Трстеник и Гаџин Хан) су у посебном фокусу пажње Кабинета министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику, јер су добили суфинансирање у 2017. години за пројекат из популационе сфере. Звездара је укључена у анализу као једна од београдских општина.

Поред тога што припадају различитим регионима у Републици Србији, Звездара, Шид, Трстеник и Гаџин Хан се разликују и по развијености. Наиме, према последњем Попису о степену развијености општина у Републици Србији, који се односи на 2014. годину, Звездара се налази у првој групи јединица локалних самоуправа, које остварују вредност бруто домаћег производа изнад републичког просека, Шид и Трстеник су у трећој групи (степен развијености у распону 60-80% републичког просека), а Гаџин Хан је у четвртој групи јединица локалних самоуправа (остварују бруто домаћи производ у вредности која је испод 60% републичког просека).¹

Налази анализе о популационој динамици и последицама на нивоу одређене локалне самоуправе, уз указивање на потенцијали простор за стратешко деловање у виду различитих интервенција, акција и програма, могу да подстакну успешније активирање локалне самоуправе да дела на ублажавању популационих изазова. Истовремено ове општине могу да представљају моделе деловања у овој сфери другим јединицама локалне самоуправе у Републици Србији. То је значајно, јер је локална заједница битан ресурс у популационој политици. Не као замена за државну интервенцију, већ у смислу ефикаснијег спровођења и/или надградње мера које је држава успоставила, као и нових иницијатива, тражења путева везаних за популациону политику који, обогаћени искуством, могу бити и централизовани.

¹ Регионални развој. *Степен развијености за 2014.*

<http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=171> (25.10.2018)

Садржај анализе

Демографски профил Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана формиран је на основу података демографске статистике за 2017. или за последњу расположиву годину. У циљу утврђивања тенденција за највећи број показатеља, прикупљени су и подаци из ранијег временског периода. Најчешће су коришћени званични, објављени или необјављени, подаци пописне и статистике виталних догађаја Републичког завода за статистику Србије. Поред апсолутних бројева, дати су и релативни показатељи. Стопе су изражене путем просечне годишње вредности за одређен временски период, по правилу за три године. То је учињено да би се ублажиле годишње варијације у одређеној појави које су карактеристичне за мале територијалне целине.

Анализирани су следећи показатељи:

- Укупно становништво и битни популациони контингенти: становништво градских насеља, становништво у иностранству, избеглице и интерно расељена лица;
- Компоненте природног кретања становништва;
- Доступни подаци о планирању породице на општинском нивоу, и то: просечан број деце по жени, живорођени према реду рођења, рађање у адолесценцији, рађање ван брака, просечна старост мајке при рођењу детета, као показатељ одлагања уласка у родитељство – удео жена старих 30-34 године без деце и, као општи показатељи промена у значају брака за формирање породице – стопа закључених односно разведених бракова;
- Стопа морталитета одојчади и очекивано трајање живота при живорођењу за оба пола као прецизнији индикатори морталитета становништва од укупног броја умрлих и опште стопе смртности;
- Састав становништва по великим старосним групама и показатељи популационог старења (просечна старост и индекс старења) и
- Хумани ресурси општине приказани кроз образовну структуру становништва према школској спреми.

Демографски профил је урађен за сваку општину посебно. Популациони подаци за Звездару, Шид, Трстеник и Гаџин Хан нису међусобно поређени. Вредност анализираних показатеља, по правилу, није дата за Републику Србију као целину, већ је то учињено само када се сматрало да у анализи има смисла указати на републички просек.

Демографска будућност општина Звездара, Шид, Трстеник и Гаџин Хан је анализирана на основу пројекције укупног броја становника 2041. године у односу на 2011. према средњој варијанти и варијанти нултог миграционог салда пројекција Републичког завода за статистику.²

У те две варијанте су пројекције урађене на општинском нивоу. Средња варијанта претпоставља да ће у последњој деценији пројекционог периода доћи

² Републички завод за статистику. (2014). *Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041*. Београд: Републички завод за статистику.

до преокрета у кретању стопе укупног фертилитета која ће 2041. године износити 1,80 (Београдски регион), 1,75 (Регион Војводине и Регион Шумадије и Западне Србије) или 1,65 (Регион Јужне и Источне Србије), што се може сматрати веома оптимистичном перспективом с обзиром на досадашње тенденције ове стопе и предвиђања њеног развоја од стране релевантних светских агенција и актуелних студија у овој области. Ова варијанта укључује и претпоставку да ће се до 2041. године наставити континуирано смањење смртности, а да ће у годинама које долазе Република Србија од емиграционе постати имиграциона земља као резултат потпуног економског опоравка земље и прикључења ЕУ.³ Ова варијанта има прогностички карактер.

Варијанта пројекција без миграција се, у односу на средњу варијанту, разликује једино у погледу хипотезе о миграцијама, јер претпоставља нулти миграциони салдо. Она има чисто аналитички карактер.

Поред демографских показатеља, у анализи су дискутована и три економска индикатора. То су, већ истакнути, степен развијености општина из 2014, зараде по запосленом у првих осам месеци ове године (извор је Републички завод за статистику Србије) и подаци о незапослености из јула 2018. године (Национална служба за запошљавање). Они су узети у разматрање, јер дају информацију о микро и макро контексту у коме се доноси одлука о рађању и мерама да се оно подстакне.

Мада не спада у демографски профил, приказан је и број релевантних институција као што су установе за децу предшколског узраста, основне и средње школе, као и институције здравствене и социјалне заштите. Све оне појединачно имају јасну улогу у ублажавању одређених популационих изазова. Но то је, такође, учињено, јер је холистички приступ битан елемент популационе политике локалне самоуправе.

За приказ броја институција коришћени су подаци Републичког завода за статистику Србије, Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије.

Већина анализираних показатеља је сложена у седам табела у прилогу 1 који је дат на крају. У свакој од табела су приказани одређени показатељи за све четири општине.

У прилогу 2 су дате дефиниције важнијих коришћених појмова. Оне су преузете из студије *Општине Републике Србије. Основни демографски, економски и социјални показатељи релевантни за популациону политику* аутора Мирјане

³ Иако се у методолошком објашњењу ових пројекција наводи да ће Србија од емиграционе постати имиграциона земља након 2026. године, није јасно на који начин је званична пројекција укључила податке о спољној миграцији. Наиме, на основу података приказаних у Табели 4 ове публикације, излази да Србија у периоду 2011-2016. има позитиван просечан годишњи миграциони салдо од 516 особа (*Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041*, стр. 11) иако међупописна (2002-2011) процена и постојеће студије о миграционим кретањима указују да је он изразито негативан, и у периоду око 2011. износи најмање 1,5% укупне популације (Kupiszewski i dr, 2012; Никитовић, 2015). Стога приказане резултате за 2041. треба, у најмању руку, посматрати као врло оптимистичне.

Рашевић и Горана Пенева, коју су 2010. године издали Друштво демографа Србије и Популациони фонд Уједињених Нација – канцеларија у Београду. Два показатеља, која нису анализирана у овој студији, дефинисана су у складу са методолошким одредницама извора на основу којих су израчунати – едиције са годишњом периодиком *Демографска статистика* Републичког завода за статистику.

Консултована литература

Поред публикација и база података које су наведене испод сваке табеле или у тексту у оквиру фусноте, ако показатељ који се дискутује није приказан у оквиру табела, консултован је већи број научних публикација. Најважније међу њима су следеће:

Kupiszewski, M., Kupiszewska, D., Nikitović, V. (2012). *Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju*. Београд: Међународна организација за миграције – Мисија у Србији.

Лукић, В. (2015). *Две деценије избеглиштва у Србији*. Београд: Републички завод за статистику.

Митровић, М. (2015). *Села у Србији - промене структуре и проблеми одрживог развоја*. Београд: Републички завод за статистику.

Никитовић, В. (уредник) (2015). *Популација Србије на почетку 21. века*. Београд: Републички завод за статистику.

Пенев, Г. (уредник) (2006). *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*. Београд: Републички завод за статистику Србије, Институт друштвених наука, Друштво демографа Србије.

Рашевић, М., Пенев, Г. (2010). *Општине Републике Србије. Основни демографски, економски и социјални показатељи релевантни за популациону политику*. Београд: Друштво демографа Србије, Популациони фонд Уједињених Нација - канцеларија у Београду.

Станковић, В. (2014). *Србија у процесу спољних миграција*. Београд: Републички завод за статистику.

Станојковић, С., Ђорђевић, Д. (уреднице) (2014). *Пописни атлас 2011*. Београд: Републички завод за статистику.

Звездара

Општина Звездара припада Београдском региону. По степену развијености, општина је сврстана у прву групу јединица локалних самоуправа које остварују вредност бруто домаћег производа изнад републичког просека према Попису из 2014. године.⁴ Два актуелна доступна елементарна податка допуњују слику о економском стању општине. Први се односи на висину просечне зараде од 85,9 хиљада у првих осам месеци 2018. године, која је значајно изнад просека за Републику Србију (68 хиљада).⁵ Други податак је о укупном броју незапослених лица (7.397) и укупном броју незапослених жена (4.428) крајем септембра месеца 2018.⁶

Број становника општине је процењен на 163.542 средином 2017. године. Почетком века, у пописној 2002, број становника средином године је процењен на више од 133 хиљаде. У међупописном периоду (2002-2011) број становника је растао просечно годишње за 2.045 лица, што је просечна годишња стопа раста од 14,4 промила, да би средином пописне 2011. било регистровано 151.540 становника. Број становника општине расте и током последњих година (табела 1), просечно годишње за 2.000 становника у периоду 2011-2017, мада треба имати у виду да ова процена не укључује спољну миграцију. Наиме, прецизнија процена промене броја становника за године након 2011. биће доступна тек након Пописа становништва предвиђеног за 2021.

Општина Звездара се суочавала и суочава са великим бројем присилних миграната. Број избеглица са простора бивших југословенских република је 2001. године износио чак око 10,5 хиљада лица. Од тада је број избеглица у сталном паду, при чему је највећи забележен између 2001. и 2005. када се овај број смањио за преко пет пута. Средином 2018, према документацији Комесаријата за избеглице и миграције, регистровано је 405 избеглих. За разлику од избеглица, према истом извору, број интерно расељених лица са Косова и Метохије у овој општини је готово стабилан и средином 2018. године је износио 4.127 лица.

Пописима становништва спроведеним 2002. и 2011. регистровано је 5.282, односно 4.234 лица из ове општине која живе у иностранству најмање годину дана (табела 1).

Повећање броја становника Звездаре од 2002. до 2011. године је резултат искључиво позитивног миграционог салда. У овом периоду, број умрлих је просечно годишње за око 150 лица превазилазио број рођене деце. Супротно, у 2012, 2013. и 2014. години Звездара бележи позитиван природни прираштај (133, 151 и 98 више рођених од умрлих, респективно). Од 2015. године у овој општини се поново региструје негативан природни прираштај (табела 2).

⁴ Регионални равој. *Степен развијености за 2014.*

<http://www.reginalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=171> (25.10.2018)

⁵ Републички завод за статистику. (2018). *Саопштење ЗР10*, 285: 1.

⁶ Национална служба за запошљавање. (2018). *Месечни статистички билтен септембар 2018*, 193: 33.

Вредност стопе природног прираштаја, која се изражава на 1.000 становника, у овој општини у анализираном периоду се кретала у распону између $-0,6$ промила у 2001. и $1,0$ промил у 2013. години. У 2017. је износила $-0,3$ промила и резултат је стопе наталитета од $11,2$ промила и стопе морталитета од $11,5$ промила. Стопа наталитета у 2017. је била изнад републичког просека ($9,2$ промила), а стопа морталитета испод републичког просека ($14,8$ промила). Ипак, просечна годишња вредност стопе природног прираштаја је повољнија у скоријем периоду 2012-2017. ($0,3$ промила) него у периоду 2002-2011. ($-1,0$ промила).

На нивоу општина, доступно је осам података релевантних за планирање породице (табела 3). Први се тиче просечног броја деце по жени. Стопа укупног фертилитета у општини Звездара је смањена у посматраном периоду и њена просечна годишња вредност за 2015-2017. износи $1,38$. Или, другим речима, ниво стопе је 33% испод потреба прости репродукције становништва, што значи да би следећа генерација жена била за трећину мања по броју од садашње.

Конзистентно, у структури живорођених по реду рођења и 2001. и 2017. године убедљиво доминира удео деце првог односно другог реда рођења (53% и 35% у 2017). У истој години, удео деце трећег реда износио је 9% , а четвртог или вишег реда рођења занемарљивих 2% .

Стопа фертилитета жена старости 15 до 19 година у овој општини бележи смањење у 21. веку и њена просечна годишња вредност за период 2015-2017. износи $7,3$ живорођених од стране мајки старих 15-19 година на 1.000 жена исте старости. То је изразито позитиван налаз, јер рађање у адолесценцији озбиљно угрожава здравље мајке и детета и њихову будућност.

С аспекта више јавних политика су, поред рађања у адолесценцији, посебно битна ванбрачна рађања. У овој општини просечан годишњи удео рођених ван брака расте са $17,5\%$ у периоду 2001-2003. на $20,6\%$ у периоду 2015-2017.

Просечна старост мајке при рођењу детета је већа за три године на крају у односу на почетак анализираног периода и износи високих $31,9$ година за 2015-2017.

Општину Звездара карактерише интензивно и интензивирано одлагање рађања за касније године живота жене у последњем међупописном периоду. Тако, свака трећа жена стара између 30. и 34. године није имала дете у време спровођења Пописа 2002, а готово свака друга жена исте старости је била без деце током пописивања 2011.

Стопа закључених бракова у општини Звездара је доживела мањи пад у последњих 15 година и у периоду 2015-2017. износи $5,2$ закључена брака на 1.000 становника, што је незнатно изнад републичког просека ($5,1$ промил). Истовремено, стопа разведених бракова се више него удвостручила, достигавши $2,0$ промила (табела 3) и значајно је виша од актуелног републичког просека ($1,3$ промила).

Просечна годишња стопа морталитета одојчади је јасно опала у посматраном периоду (табела 4) и за 2015-2017. износи 5,7 умрле деце млађе од годину дана на 1.000 живорођених и на вишем је нивоу од републичког просека (5,1 промил). Овај податак намеће потребу за даљим истраживањем.

У 21. веку дошло је до значајног продужења просечног животног века за оба пола у овој општини (табела 4). Према таблицама смртности, очекивано трајање живота при живорођењу код мушкараца достигло је готово 74,5 година, израчунато за период 2015-2017, и продужено је за више од 3,5 године у односу на 2001-2003. У анализираном периоду очекивано трајање живота при живорођењу код жена је порасло за три године и износи 79 година у 2015-2017.

Процес старења становништва општине Звездаре није био интензиван у 21. веку. То се може илустровати са вредношћу индекса старења који је минимално порастао за протеклих 15 година (1,10 у 2002. према 1,15 у 2017). Но, и поред тога, просечна старост становништва ове општине износи 41,4 године у 2017. години (табела 5).

У овом смислу су битна још два податка. Пописом становништва који је спроведен 2011. године регистровано је 8.625 старачких домаћинстава (15% од укупног броја домаћинстава) на Звездари. Истовремено, регистровано је 5.766 самачких старачких домаћинстава (10% од укупног броја домаћинстава).

Општина Звездара има изузетно добру образовну структуру становништва према школској спреми. Ова оцена је дата због ниског удела лица без основног образовања (3% у 2016) и високог удела лица са највишим образовањем (33% у 2016). У последњем међупописном периоду је преполовљен удео особа без школе или са непотпуном основном школом, а за готово 45% увећан удео лица са вишим или високим образовањем (табела 6).

Према средњој варијанти пројекција Републичког завода за статистику, број становника општине Звездара ће се повећати на 208.693 у 2041. години или за готово 57,2 хиљаде у односу на 2011. (табела 1), што подразумева наставак актуелног темпа пораста. Та варијанта пројекција претпоставља да ће у периоду 2031-2041. доћи до преокрета у кретању стопе укупног фертилитета чија ће вредност 2041. године порастати на 1,80 у Београдском региону и да ће ова општина наставити да остварује позитиван миграциони салдо. Међутим, аналитичка варијанта без миграција указује да ни тако значајан пораст стопа рађања (готово за 30% у односу на актуелни ниво) не може обезбедити популациони раст ове општине без континуираног прилива становника. Тако би, према овој варијанти, популација општине Звездара у 2041. била мања за готово 70 хиљада становника него у средњој варијанти која подразумева миграциону компоненту.

Мапирање институција релевантних за популациону политику у општини показује да Звездара тренутно има 39 установа за боравак предшколске деце, 12 основних школа, 9 средњих школа, 3 здравствене установе и центар за социјални рад који је део Градског центра за социјални рад у Београду. У Звездари, 2018. године постоји и 10 домова за смештај старијих лица и организована услуга помоћи у кући за старије суграђане (табела 7).

Шид

Општина Шид припада Региону Војводине. По степену развијености, општина је сврстана у трећу групу јединица локалних самоуправа које остварују бруто домаћи производ у вредности која је између 60% и 80% републичког просека према Попису из 2014. године.⁷ Два актуелна доступна елементарна податка допуњују слику о економском стању општине. Први податак се односи на висину просечне зараде од 56,0 хиљада у првих осам месеци 2018. године, која је испод просека за Републику Србију (68 хиљада).⁸ Други податак је о укупном броју незапослених лица (2.778) и укупном броју незапослених жена (1.462) крајем септембра месеца 2018.⁹

Број становника општине је процењен на 31.901 средином 2017. године. Почетком века, у пописној 2002, број становника средином године је процењен на више од 38,8 хиљада. У међупописном периоду (2002-2011) број становника је опадао просечно годишње за 508 лица, просечна негативна годишња стопа раста је износила -13,9 промила, и средином 2011. регистрован је 34.261 становник. Број становника општине се смањује и последњих година (табела 1), просечно годишње за 393 становника у периоду 2011-2017, мада треба имати у виду да ова процена не укључује спољну миграцију. Наиме, прецизнија процена промене броја становника за године након 2011. биће доступна тек након Пописа становништва предвиђеног за 2021.

Мада апсолутни број становника градског насеља Шид опада, његов удео у укупном броју становника општине расте и у 2017. години износи 44%.

Општина Шид се суочавала са великим бројем избеглица, захваљујући свом положају на граници са Хрватском. Број избеглица је 2001. године износио чак 7.896 лица. Од тада је број присилних миграната у сталном паду. Највећи је забележен између 2001. и 2005. када се број избеглица смањио за готово пет пута. Средином 2018, према документацији Комесаријата за избеглице и миграције, регистровано је 547 избеглих. За разлику од избеглица, према истом извору, број интерно расељених лица са Косова и Метохије у овој општини је стабилно низак и средином 2018. години је износио 64 лица.

Пописима становништва спроведеним 2002. и 2011. регистровано је 1.282, односно 1.294 лица из ове општине која живе у иностранству најмање годину дана (табела 1).

Смањење броја становника Шида од 2002. до 2011. године је резултат негативног природног прираштаја (узроковао 54% смањења броја становника) и негативног миграционог салда (узроковао 46% смањења броја становника). У овом периоду број умрлих је просечно годишње за око 270 лица превазилазио број рођене деце (табела 2). И у периоду 2012-2017. година, Шид бележи

⁷ Регионални развој. *Степен развијености за 2014.*
<http://www.reginalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=171> (25.10.2018)

⁸ Републички завод за статистику. (2018). *Саопштење ЗР10*, 285: 1.

⁹ Национална служба за запошљавање. (2018). *Месечни статистички билтен септембар 2018*, 193: 34.

негативан природни прираштај, просечно годишње у износу од –259 лица.

Вредност негативне стопе природног прираштаја, изражене на 1.000 становника, расла је у овој општини у анализираном периоду, интензивније након 2014. године да би у 2017. износила –9,2 промила, што је за 67% неповољнији ниво од републичког просека (–5,5 промила). Она је резултат ниске стопе наталитета од 8,3 промила и високе стопе морталитета од 17,5 промила. Стопа наталитета у 2017. је била испод републичког просека (9,2 промила), а стопа морталитета изнад републичког просека (14,8 промила).

На нивоу општина доступно је осам података релевантних за планирање породице (табела 3). Први се тиче просечног броја деце по жени. Стопа укупног фертилитета у Шиду је непромењена у посматраном периоду и њена просечна годишња вредност за 2015-2017. износи 1,40. Или, другим речима, ниво стопе је 34% испод потреба просте репродукције становништва, што значи да би следећа генерација жена била за трећину мања по броју од садашње.

Конзистентно, у структури живорођених по реду рођења и 2001. и 2017. године убедљиво доминира удео деце првог односно другог реда рођења (41% и 38% у 2017). У истој години удео деце трећег реда износио је 17%, а четвртог или вишег реда рођења испод 5%.

Стопа фертилитета жена старости 15 до 19 година у општини Шид бележи лагани раст у 21. веку и њена просечна годишња вредност за период 2015-2017. износи 23,9 живорођених од стране мајки старих 15-19 година на 1.000 жена исте старости. Рађање у адолесценцији озбиљно угрожава здравље мајке и детета и њихову будућност.

С аспекта више јавних политика су, поред рађања у адолесценцији, посебно битна ванбрачна рађања. У овој општини просечан годишњи удео рођених ван брака расте са 18,6% у периоду 2001-2003. на 22,9% у периоду 2015-2017.

Просечна старост мајке при рођењу детета је већа за две године на крају у односу на почетак анализираног периода и износи 28,5 година за 2015-2017.

Општину Шид карактерише интензивирање одлагања рађања за касније године живота жене. То је важан узрок недовољног рађања. Тако свака пета жена стара између 30. и 34. године није имала дете у време спровођења Пописа 2011. према свакој седмој жени исте старости која је била без деце током пописивања 2002.

Стопа закључених бракова у општини Шид је доживела мањи пораст у последњих 15 година и у периоду 2015-2017. износи 5,2 закључена брака на 1.000 становника, што је незнатно изнад републичког просека (5,1 промил). Истовремено, стопа разведених бракова је осетније порасла, до нивоа од 1,6 промила (табела 3), те је виша од актуелног републичког просека (1,3 промила).

Просечна годишња стопа морталитета одојчади је јасно опала у посматраном периоду (табела 4) и за 2015-2017. износи 3,8 умрле деце млађе од годину дана

на 1.000 живорођених и на нижем је нивоу од републичког просека (5,1 промил).

У 21. веку дошло је до продужења просечног животног века за оба пола у овој општини (табела 4). Према таблицама смртности, очекивано трајање живота при живорођењу код мушкараца израчунато за период 2015-2017. продужено је за 2 године у односу на 2001-2003. Мада је у анализираном периоду дошло до мањег пораста очекиваног трајања живота при живорођењу код жена, оно је дуже за пет и по година у односу на очекивано трајање живота при живорођењу код мушког становништва у периоду 2015-2017. (76,2 године према 70,6 година).

Процес старења становништва општине Шид у 21. веку се одвијао и с базе старосне пирамиде (повећавао се удео старих) и с врха (смањивао се број младих). Резултат је да је данас удео лица старијих од 65 година јасно превазишао удео млађих од 15 година, односно индекс старења је 1,41, за разлику од 2002. када је удео ове две старосне групе био готово изједначен (0,99). Просечна старост становништва ове општине је готово 44 године (табела 5).

У овом смислу су битна још два податка. Пописом становништва који је спроведен 2011. године, у Шиду је регистровано 2.199 старачких домаћинстава (18% од укупног броја домаћинстава). Истовремено, регистровано је 1.462 самачких старачких домаћинстава (12% од укупног броја домаћинстава).

У општини Шид дошло је до позитивних помака у образовној структури становништва према школској спреми у последњем међупописном периоду (табела 6). У 2011. години у односу на стање 2002. забележено је смањење удела лица без основног образовања (са 27% на 17%) и повећање удела лица са средњим образовањем (са 38% на 48%) и са највишим образовањем (са 6% на 9%).

Према пројекцијама Републичког завода за статистику, и то по средњој варијанти, коју оцењујемо као врло оптимистичну, број становника општине Шид ће се смањити на 27.876 у 2041. години или за 19% у односу на 2011 (табела 1). Та варијанта пројекција претпоставља да ће, у периоду 2031-2041, доћи до преокрета у кретању стопе укупног фертилитета чија ће вредност 2041. године порастати на 1,75 у Региону Војводине, али истовремено и до преокрета у кретању миграционог салда од негативног ка позитивном.

Мапирање институција релевантних за популациону политику у општини показује да Шид има 18 установа за боравак предшколске деце, 19 основних школа, 2 средње школе, дом здравља и центар за социјални рад. У Шиду постоје и 2 дома за смештај старијих лица и организована услуга помоћи у кући за старије суграђане (табела 7).

Трстеник

Општина Трстеник припада Региону Шумадије и Западне Србије. По степену развијености, општина је сврстана у трећу групу јединица локалних самоуправа које остварују бруто домаћи производ у вредности која је између 60% и 80% републичког просека према Попису из 2014. године.¹⁰ Два актуелна доступна елементарна податка допуњују слику о економском стању општине. Први податак се односи на висину просечне зараде од 53,9 хиљада у првих осам месеци 2018. године, која је испод просека за Републику Србију (68 хиљада).¹¹ Други податак је о укупном броју незапослених лица (4.338) и укупном броју незапослених жена (2.413) крајем септембра месеца 2018.¹²

Број становника општине је процењен на 39.510 средином 2017. године. Депопулација општине се континуирано одвија од 1996.¹³ Почетком века, у пописној 2002, број становника средином године је процењен на готово 49 хиљада. У међупописном периоду (2002-2011), број становника је опадао просечно годишње за 657 лица, просечна негативна годишња стопа раста је износила -14,3 промила, и средином 2011. регистрован је 43.031 становник. Број становника општине се смањује и последњих година (табела 1), просечно годишње за 587 становника у периоду 2011-2017.

Мада је апсолутни број становника градског насеља Трстеник средином 2017. нижи него 2002, његов удео у укупном броју становника општине расте и у 2017. години износи 41%.

Општина Трстеник се суочавала и суочава са већим бројем присилних миграната (табела 1). Број избеглица са простора бивших југословенских република је у сталном паду. Највећи је регистрован између 2001. и 2005. године са 679 на 164 лица. Средином 2018, према документацији Комесаријата за избеглице и миграције, регистровано је само 37 избеглих. Истовремено је, према истом извору, регистровано 769 интерно расељених лица са Косова и Метохије. Највећи број интерно расељених лица, чак 978, пописан је у овој општини 2005. године.

Пописима становништва спроведеним 2002. и 2011. регистровано је 2.882, односно 2.430 лица (табела 1) из ове општине која живе у иностранству најмање годину дана.

Смањење броја становника Трстеника од 2002. до 2011. године је резултат негативног природног прираштаја (узроковао 64% смањења броја становника) и негативног миграционог салда (узроковао 36% смањења броја становника). У овом периоду, број умрлих је просечно годишње за преко 400 лица

¹⁰ Регионални равој. *Степен развијености за 2014.*

<http://www.reginalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=171> (15.10.2017)

¹¹ Републички завод за статистику. (2018). *Саопштење ЗПИ0*, 285: 3.

¹² Национална служба за запошљавање. (2018). *Месечни статистички билтен септембар 2018*, 193: 34.

¹³ Републички завод за статистику. (2012). *Природно кретање становништва 1961-2012*. Београд: Републички завод за статистику, 141.

превазилазио број рођене деце (табела 2). И после 2011. године Трстеник бележи негативан природни прираштај, у распону између –364 лица (2012) и –502 лица (2017).

Вредност негативне стопе природног прираштаја, изражене на 1.000 становника, расла је у овој општини у анализираном периоду и у 2017. је износила –12,7 промила, што је 2,3 пута виши ниво од републичког просека (–5,5 промила). Она је резултат ниске стопе наталитета од 6,9 промила и врло високе стопе морталитета од 19,6 промила. Стопа наталитета у 2017. је била за четвртину испод републичког просека (9,2 промила), а стопа морталитета за трећину изнад републичког просека (14,8 промила).

На нивоу општина доступно је осам података релевантних за планирање породице (табела 3). Први се тиче просечног броја деце по жени. Стопа укупног фертилитета у Трстенику лагано опада у посматраном периоду и њена просечна годишња вредност за 2015-2017. износи 1,34. Или, другим речима, ниво стопе је за 37% испод потреба прости репродукције становништва, што значи да би следећа генерација жена била за више од трећине мања по броју од садашње.

У структури живорођених по реду рођења и 2001. и 2017. године убедљиво доминира удео деце првог односно другог реда рођења (52% и 32% у 2017). Треба истаћи пораст удела деце виших редова рођења у структури на крају у односу на почетак посматраног периода.

Стопа фертилитета жена старости 15 до 19 година се готово преполовила у Трстенику у 21. веку и њена просечна годишња вредност за период 2015-2017. износи 13 живорођених од стране мајки старих 15-19 година на 1.000 жена исте старости. То је изразито позитиван налаз, јер рађање у адолесценцији угрожава здравље мајке и детета и њихову будућност.

С аспекта више јавних политика су, поред рађања у адолесценцији, посебно битна ванбрачна рађања. У посматраном временском периоду, удео живорођених ван брака расте и показује да је у Трстенику свако четврто дете рођено ван брака у периоду 2015-2017.

Мајке су просечно старије за две године при рођењу детета на крају у односу на почетак анализираног периода. Наиме, просечна старост мајке при рођењу детета износи 28,6 године за 2015-2017. према 26,5 година у периоду 2001-2003.

У овој општини се интензивира одлагање рађања, важан узрок недовољног рађања. Тако свака четврта жена стара између 30. и 34. године није имала дете у време спровођења Пописа 2011. према свакој седмој жени исте старости која је била без деце током пописивања 2002.

Стопа закључених бракова у општини Трстеник је доживела мањи пад у последњих 15 година и у периоду 2015-2017. износи 4,2 закључена брака на 1.000 становника, што је готово је за петину испод републичког просека (5,1 промил). Истовремено, стопа разведених бракова је минимално порасла, до

нивоа од 1,6 промила (табела 3), што је, ипак, више од актуелног републичког просека (1,3 промила).

Просечна годишња стопа морталитета одојчади је опала у посматраном периоду и за 2015-2017. износи 4,8 умрла детета млађа од годину дана на 1.000 живорођених (табела 4).

У 21. веку дошло је до продужења просечног животног века за оба пола у овој општини (табела 4). Према таблицама смртности, очекивано трајање живота при живорођењу израчунато за период 2015-2017. продужено је за 2 године код мушкараца, а за годину дана и шест месеци код жена у односу на 2001-2003. Тако је очекивано трајање живота при живорођењу за женско становништво дуже за скоро пет година у односу на мушко у периоду 2015-2017. (78,3 године према 73,4 година).

Процес старења становништва општине Трстеник у 21. веку се одвијао и с базе старосне пирамиде (повећавао се удео старих) и с врха (смањивао се број младих). Резултат је да је данас индекс старења достигао вредност од 2,0 односно да је удео лица старијих од 65 година (24%) двоструко већи од удела млађих од 15 година (12%). Просечна старост становништва ове општине је високих 46 година (табела 5).

У овом смислу су битна још два податка. Пописом становништва који је спроведен 2011. године, у Трстенику је регистровано 2.809 старачких домаћинстава (20% од укупног броја домаћинстава). Истовремено, регистровано је 1.736 самачких старачких домаћинстава (12% од укупног броја домаћинстава).

У Трстенику је дошло до јасног побољшања образовне структуре становништва према школској спреми у последњем међупописном периоду (табела 6). У 2011. години у односу на стање 2002. забележено је смањење удела лица без основног образовања (са 29% на 20%) и повећање удела лица са средњим образовањем (са 38% на 46%) односно са највишим образовањем (са 9% на 12%).

Према пројекцијама Републичког завода за статистику, и то по средњој варијанти, коју смо оценили као оптимистичну, број становника општине Трстеник ће се смањити на 35.066 у 2041. години или за 19% у односу на 2011 (табела 1). Та варијанта пројекција претпоставља да ће у периоду 2031-2041. доћи до преокрета у кретању стопе укупног фертилитета, чија ће вредност 2041. године порастати на 1,75 у Региону Шумадије и Западне Србије, али истовремено и до преокрета у кретању миграционог салда од негативног ка позитивном.

Мапирање институција релевантних за популациону политику у општини показује да Трстеник има 22 установе за боравак предшколске деце, 42 основне школе, 2 средње школе, дом здравља и центар за социјални рад. Нема организовану институционалну, али постоји организована ванинституционална брига о старијим суграђанима у оквиру социјалне заштите (табела 7).

Гацин Хан

Општина Гацин Хан припада Региону Јужне и Источне Србије. Гацин Хан је општина без градских насеља. По степену развијености, општина је сврстана у четврту групу јединица локалних самоуправа које остварују бруто домаћи производ у вредности која је испод 60% републичког просека према Попису из 2014. године.¹⁴ Два актуелна доступна елементарна податка допуњују слику о економском стању општине. Први податак се односи на висину просечне зараде од 47,1 хиљаде у првих осам месеци 2018. године, која је далеко испод просека за Републику Србију (68 хиљада).¹⁵ Други податак је о укупном броју незапослених лица (1.004) и укупном броју незапослених жена (418) крајем септембра месеца 2018.¹⁶

Број становника општине је процењен на 7.098 средином 2017. године. Депопулација општине је континуиран процес који је настављен у 21. веку. Почетком века, у пописној 2002, број становника средином године је процењен на 10,4 хиљаде. У међупописном периоду (2002-2011), број становника је опадао просечно годишње за 222 лица, просечна негативна годишња стопа раста је износила -23,6 промила, и средином 2011. регистровано је 8.415 становника. Број становника општине се смањује и последњих година (табела 1), просечно годишње за 220 становника у периоду 2015-2017.

Општина се није суочавала са већим бројем присилних миграната, лица са простора бивших југословенских република и интерно расељених лица са Косова и Метохије (табела 1). Њихов број је у сталном паду. Према документацији Комесаријата за избеглице и миграције, регистровано је 17 избеглица и 5 интерно расељених лица средином 2018. у Гацином Хану.

Пописима становништва спроведеним 2002. и 2011. регистрован је мањи број лица (табела 1) из ове општине која живе у иностранству најмање годину дана (196 и 72, респективно).

Смањење броја становника Гациног Хана у 21. веку је пре свега резултат негативног природног прираштаја (табела 2). У посматраном периоду, број умрлих је за око 200 лица превазилазио број рођене деце сваке календарске године. Вредност негативне стопе природног прираштаја, изражене на 1.000 становника, је, пак, расла у општини, и у 2017. је износила високих -26,6 промила, што је готово пет пута виши ниво од републичког просека (-5,5 промила). Она је резултат изразито ниске стопе наталитета од 5,4 промила и изразито високе стопе морталитета од 32,0 промила. Гацин Хан је међу пет општина у Републици Србији у којима је регистрована најнижа стопа наталитета у 2017. То је и општина са највишом забележеном стопом морталитета после општине Црна Трава (35,2) у истој години.

¹⁴ Регионални равој. *Степен развијености за 2014.*

<http://www.reginalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=171> (15.10.2017)

¹⁵ Републички завод за статистику. (2018). *Саопштење ЗР10*, 285: 3.

¹⁶ Национална служба за запошљавање. (2018). *Месечни статистички билтен септембар 2018*, 193: 35.

На нивоу општина, доступно је осам података релевантних за планирање породице (табела 3). Први се тиче просечног броја деце по жени. Стопа укупног фертилитета у Гацином Хану лагано опада у посматраном периоду и њена просечна годишња вредност за 2015-2017. износи 1,46. Или, другим речима, ниво стопе је 30% испод потреба просте репродукције становништва, што значи да би следећа генерација жена била за готово трећину мања по броју од садашње.

Конзистентно, у структури живорођених по реду рођења и 2001. и 2017. године убедљиво доминира удео деце првог реда рођења (55% у 2017).

Стопа фертилитета жена старости 15 до 19 година у Гацином Хану у 21. веку је и даље изразито висока. Просечна годишња вредност за период 2015-2017. износи 47,0 живорођених од стране мајки старих 15-19 година на 1.000 жена исте старости и троструко је виша од републичког просека (15,3). Рађање у адолесценцији угрожава здравље мајке и детета и њихову будућност.

С аспекта више јавних политика су, поред рађања у адолесценцији, посебно битна ванбрачна рађања. У посматраном временском периоду, удео живорођених ван брака је порастао и показује да се у овој општини свако треће дете роди ван брака у последњем трогодишњем интервалу 2015-2017.

Просечна старост мајке при рођењу детета износи 26 година и на почетку и на крају анализираних периода.

Одлагање уласка у родитељство за све касније година живота жене је важан фактор ниског нивоа рађања у нас. У овој општини се интензивира одлагање рађања. Тако, свака пета жена стара између 30. и 34. године није имала дете у време спровођења Пописа 2011. према свакој шестој жени исте старости која је била без деце током пописивања 2002.

Стопа закључених бракова у општини Гацин Хан је опала готово за трећину током последњих 15 година и у периоду 2015-2017. износи свега 2,7 закључених бракова на 1.000 становника, што је скоро је упола ниже од републичког просека (5,1 промила). Иако је, истовремено, стопа разведених бракова увећана 2,5 пута, до нивоа од 0,5 промила у периоду 2015-2017. (табела 3), то је 2,6 пута нижа вредност од републичког просека (1,3 промила).

Просечна годишња стопа морталитета одојчади за период 2001-2003. је износила високих 18 промила (табела 4). У последње три године (2015-2017), није забележен ни један смртни случај детета млађег од годину дана (стопа је 0,0 промила).

У 21. веку, дошло је до приметног продужења просечног животног века за мушки пол у овој општини, али истовремено и до његовог приметног скраћења за женски пол (табела 4). Према таблицама смртности израчунатим за период 2015-2017, очекивано трајање живота при живорођењу продужено је за скоро 2,5 године код мушкараца, док је скраћено за 2,5 године код жена у односу на 2001-2003. Мада је у анализираним периоду дошло до смањења очекиваног трајања живота при живорођењу код жена, оно је дуже за 4,5 године у односу на

очекивано трајање живота при живорођењу код мушког становништва у периоду 2015-2017. (76,5 година према 71,9 година).

Становништво општине Гаџин Хан је демографски врло старо, пре свега, услед ниског и опадајућег броја живорођених. Ова општина је имала изразито неповољну старосну структуру и почетком века (табела 5). Она је 2017. године постала још неповољнија. Резултат је да је данас удео старијих од 65 година у укупној популацији достигао 38%, док је удео млађих од 15 година сведен на мање од 9%, односно индекс старења је већи од 4. Просечна старост становништва је изнад 53 године.

У овом смислу су битна још два податка. Пописом становништва који је спроведен 2011. године, у Гаџином Хану регистровано је 1.528 старачких домаћинстава (42% од укупног броја домаћинстава). Старачко домаћинство је оно у коме су сви чланови старији од 64 године. Истовремено, регистровано је чак 858 самачких старачких домаћинстава (24% од укупног броја домаћинстава).

Сматра се да је образовање становништва један од битних ресурса сваке општине која се суочава са озбиљним популационим изазовима. У овој општини је дошло до јасног побољшања образовне структуре становништва према школској спреми у последњем међупописном периоду (табела 6). У 2011. години у односу на стање 2002. забележено је смањење удела лица без основног образовања (са 51% на 36%) и повећан удео лица са средњим образовањем (са 23% на 35%). Међутим, и поред тога, образовна структура становништва Гаџиног Хана је далеко лошија од републичког просека. Тако је сваки трећи становник ове општине у време спровођења Пописа 2011. године имао средње образовање према сваком другом у Републици Србији, а удео лица са вишим или високим образовањем је био четири пута нижи од одговарајућег републичког удела (4% и 16%, респективно).

Према пројекцијама Републичког завода за статистику, и то по средњој варијанти, број становника општине Гаџин Хан ће се смањити на 4.685 у 2041. години или за 44% у односу на 2011 (табела 1). Та варијанта пројекција претпоставља да ће у периоду 2031-2041. доћи до преокрета у кретању стопе укупног фертилитета, чија ће вредност 2041. године порастати на 1,65 у Региону Јужне и Источне Србије.

Мапирање институција релевантних за популациону политику у општини показује да Гаџин Хан има 3 установе за боравак предшколске деце, 15 основних школа, дом здравља и центар за социјални рад. Нажалост, Гаџин Хан нема средњу школу, која би, верујемо, била важан фактор за бољу образовну структуру и последично социоекономски развој општине. Имајућу у виду да је ово демографски стара општина, подвлачимо да Гаџин Хан има 2 дома за смештај старијих лица и организовану услугу помоћи у кући за старије суграђане (табела 7).

Закључак с препорукама

Анализа демографског развоја Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана у 21. веку, на основу доступних квантитативних података, је указала на хумане ресурсе ових општина и, независно од утврђених разлика, на постојање озбиљних заједничких демографских изазова. Они су, верујемо, заједнички популациони проблеми и за већину других општина у Србији. То је ниво рађања далеко испод потреба просте репродукције становништва, интензивно одлагање рађања за све касније године живота жене, нестабилност и опадање значаја брачне заједнице, све чешће рађање деце ван брака, просечна старост становништва преко 40 година, као и распрострањеност старачких и самачких старачких домаћинстава.

Ови налази упућују на потребу активирања ових локалних самоуправа у циљу, с једне стране, подстицања рађања и посебне подршке деци рођеној ван брака, а с друге стране, препознавања и задовољавања потреба старијих суграђана. Активно укључивање локалне самоуправе у популациону политику претпоставља ефикасно спровођење и надградњу мера које је држава промовисала, као и тражење нових решења, прилагођених специфичним проблемима и потребама датог окружења, уз коришћење предности у хуманим ресурсима и ублажавање баријера везаних за њих.

Очекује се да активно укључивање локалне самоуправе може деловати подстицајно за родитељство на више начина. Најважнији су стварање позитивне популационе климе, слање јасне демографске поруке локалне самоуправе и омогућавање да се оствари родитељство уопште, а поготово рађање деце вишег реда. Истовремено ангажовање локалне самоуправе на ублажавању проблема старијих суграђана, поред директних ефеката везаних за активно и здраво старење, доноси и важне индиректне добити као што су промена низа стереотипа везаних за старење и старост и јачање интергенерацијске и интрагенерацијске солидарности и трансфера.

Поред налаза анализе о демографском развоју, посебан подстицај за активирање локалне самоуправе у овој сфери требало би да буду цитирани резултати пројекција Републичког завода за статистику Србије. Но, они показују и колико је важна миграциона компонента кретања становништва и упућују и на потребу да се у овим општинама дела у циљу смањења иселавања и повећања усељавања. У том смислу је битно побољшати квалитет живота у локалној заједници у најширем смислу, то јест омогућити појединцу да удобније, мирније и здравије живи.

У анализи демографског развоја изабраних општина идентификовани су и посебни актуелни популациони изазови на нивоу појединих општина који траже утврђивање узрока сваког од њих и увођење специфичних мера, програма, акција на локалном нивоу. Тако су се општине Звездара и Трстеник суочавале и још увек суочавају са великим бројем присилних миграната. Затим, просечна годишња стопа морталитета одојчади у општини Звездара за период 2015-2017. је, неочекивано, на вишем нивоу од републичког просека. Скреће пажњу и податак да општина Шид, насупрот општем тренду, бележи чак лагани раст адолесцентног фертилитета у посматраном временском периоду. На крају, треба

констатовати да општина Гаџин Хан, поред озбиљних популационих проблема, има и лошу образовну структуру становништва. То посебно истичемо јер је образовање становништва важан ресурс у суочавању са изазовима у локалној заједници.

Простор за даље истраживање

Анализа демографског развоја Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана у 21. веку базирана је на статистичким подацима из различитих доступних извора. Њени резултати омогућавају сагледавање стања и тенденција основних демографских показатеља на нивоу изабраних општина, то јест сагледавање хуманих ресурса и идентификовање популационих изазова у свакој од јединица локалне самоуправе. Адекватан и ефикасан одговор креатора политика треба да се ослања на релевантне податке. Ограничење анализе је, пак, што је везана за постојеће опште показатеље.

Међутим, за дефинисање Стратегије демографског развоја Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана и пратећег Акционог плана за њену имплементацију потребни су и налази квалитативног истраживања фокус-групног типа са циљним групама за популациону политику и кључним актерима за доношење и спровођење одлука у овој области на локалном нивоу. Потенцијални учесници у овом истраживању су родитељи са једним или два детета, млади, старија лица, мигранти, као и представници локалне администрације, институција здравствене и социјалне заштите, образовних институција, релевантних удружења и медија.

ПРИЛОГ 1.

Табела 1.
Укупно становништво и важнији популациони контингенти, изабране општине,
2002-2041.

Општине	Звездара	Шид	Трстеник	Гаџин Хан
Број становника				
2002	133.136	38.835	48.944	10.414
2011	151.540	34.261	43.031	8.415
2014	156.872	33.200	41.381	7.767
2015	159.026	32.799	40.777	7.535
2016	161.340	32.348	40.145	7.317
2017	163.542	31.901	39.510	7.098
2041				
Средња варијанта	208.693	27.876	35.066	4.685
Варијанта нултог миграционог салда	139.193	27.591	33.823	4.752
Број становника градских насеља				
2002	133.136	16.279	17.221	-
2011	151.540	14.922	15.261	-
2017	163.542	14.078	16.174	-
Број избеглица				
2001	10.490	7.896	679	116
2005	1.976	1.669	164	50
2011	1.248	1.240	125	39
2016	444	580	43	19
2017	422	572	42	17
2018	405	547	37	17
Број интерно расељених лица				
2001	4.265	60	959	30
2005	4.424	64	978	31
2011	4.880	67	901	11
2016	4.142	64	853	6
2017	4.129	64	776	5
2018	4.127	64	769	5
Број становника у иностранству				
2002	5.282	1.282	2.882	196
2011	4.234	1.294	2.430	72

Извори:

Републички завод за статистику. (2012). *Природно кретање становништва у Републици Србији 1961-2010*. Београд: Републички завод за статистику (процењен број становника средином 2002); Републички завод за статистику. (2017). *Општине и региони у Републици Србији 2017*. Београд: Републички завод за статистику (процењен број становника средином 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. и 2016.); *Саопштење 173 СН70* Републичког завода за статистику (процењен број становника средином 2017) и Републички завод за статистику. (2014). *Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041*. Београд: Републички завод за статистику (пројекције за 2041); база података Републичког завода за статистику Србије (број становника градских насеља); резултати Пописа 2002. и Пописа 2011 (број становника у иностранству); документација Комесаријата за избеглице и миграције (број избеглица и интерно расељених лица).

Табела 2.
Подаци о компонентама природног кретања становништва, изабране општине, 2001-2017.

Општине	Звездара	Шид	Трстеник	Гацин Хан
Број живорођених				
2001	1.486	337	428	51
<i>2002-2011</i>	<i>15.613</i>	<i>3.004</i>	<i>3.526</i>	<i>439</i>
2012	1.863	280	313	47
2013	1.857	309	286	30
2014	1.846	259	294	40
2015	1.860	272	263	45
2016	1.876	254	303	35
2017	1.831	264	272	38
<i>2012-2017</i>	<i>11.133</i>	<i>1.638</i>	<i>1.731</i>	<i>235</i>
Број умрлих				
2001	1.578	535	630	253
<i>2002-2011</i>	<i>16.970</i>	<i>5.470</i>	<i>7.300</i>	<i>2.302</i>
2012	1.730	517	677	238
2013	1.706	509	683	197
2014	1.748	493	712	219
2015	1.862	545	702	225
2016	1.900	550	687	236
2017	1.876	557	774	227
<i>2012-2017</i>	<i>10.822</i>	<i>3.171</i>	<i>4.235</i>	<i>1.342</i>
Природни прираштај				
2001	-92	-198	-202	-202
<i>2002-2011</i>	<i>-1.357</i>	<i>-2.466</i>	<i>-3.774</i>	<i>-1.863</i>
2012	133	-237	-364	-191
2013	151	-200	-397	-167
2014	98	-234	-418	-179
2015	-2	-273	-439	-180
2016	-24	-296	-384	-201
2017	-45	-293	-502	-189
<i>2012-2017</i>	<i>311</i>	<i>-1.533</i>	<i>-2.504</i>	<i>-1.107</i>
Стопа наталитета				
2001	10,8	8,4	8,2	4,7
<i>2002-2011</i>	<i>11,1</i>	<i>8,2</i>	<i>7,6</i>	<i>4,6</i>
2012	12,1	8,3	7,4	5,7
2013	12,0	9,2	6,8	3,8
2014	11,8	7,8	7,1	5,1
2015	11,7	8,3	6,4	6,0
2016	11,6	7,9	7,5	4,8
2017	11,2	8,3	6,9	5,4
<i>2012-2017</i>	<i>11,7</i>	<i>8,3</i>	<i>7,0</i>	<i>5,1</i>
Стопа морталитета				
2001	11,4	13,4	12,1	23,3
<i>2002-2011</i>	<i>12,1</i>	<i>14,9</i>	<i>15,8</i>	<i>24,7</i>
2012	11,3	15,3	15,9	29,0
2013	11,0	15,2	16,3	24,7
2014	11,1	14,8	17,2	28,2
2015	11,7	16,6	17,2	29,9
2016	11,8	17,0	17,1	32,3
2017	11,5	17,5	19,6	32,0

2012-2017	11,4	16,1	17,2	29,3
Стопа природног прираштаја				
2001	-0,6	-5,0	-3,9	-18,6
2002-2011	-1,0	-6,8	-8,2	-20,1
2012	0,9	-7,0	-8,6	-23,3
2013	1,0	-6,0	-9,5	-20,9
2014	0,6	-7,0	-10,1	-23,0
2015	0,0	-8,3	-10,8	-23,9
2016	-0,1	-9,2	-9,6	-27,5
2017	-0,3	-9,2	-12,7	-26,6
2012-2017	0,3	-7,8	-10,2	-24,2

Извор: Демографске статистике Републичког завода за статистику одговарајућих година и *Саопштење 169 СН40* Републичког завода за статистику (за 2017).

Табела 3.
Подаци о планирању породице, изабране општине, 2001-2017.

Општине	Звездара	Шид	Трстеник	Гацин Хан
Просечна годишња стопа укупног фертилитета				
2001-2003	1,50	1,40	1,45	1,63
2015-2017	1,38	1,40	1,34	1,46
Живорођени по реду рођења				
2001				
1	53,9	54,3	49,8	47,1
2	35,5	32,9	42,8	39,2
3	8,6	9,5	5,8	7,8
4+	2,0	3,3	1,6	5,9
2017				
1	53,1	40,5	51,8	55,3
2	35,3	37,5	32,4	18,4
3	9,2	17,4	11,8	15,8
4+	2,3	4,5	4,0	10,5
Просечна годишња стопа фертилитета жена старих 15-19 година				
2001-2003	12,1	19,1	22,2	41,1
2015-2017	7,3	23,9	12,9	47,0
Просечан годишњи удео живорођених ван брака				
2001-2003	17,5	18,6	17,2	27,2
2015-2017	20,6	22,9	25,1	33,9
Просечна годишња старост мајке при рођењу детета				
2001-2003	28,9	26,4	26,5	26,1
2015-2017	31,9	28,5	28,6	26,0
Удео жена старих 30-34 године без деце у време Пописа				
2002	36,2	13,9	15,0	16,0

2011	45,9	21,4	23,6	21,0
Просечна годишња стопа закључених бракова (на 1.000 становника)				
2001-2003	5,5	4,9	4,8	3,8
2015-2017	5,2	5,2	4,2	2,7
Просечна годишња стопа разведених бракова (на 1.000 становника)				
2001-2003	0,9	1,2	1,5	0,2
2015-2017	2,0	1,6	1,6	0,5

Извор:

Израчунато на основу документационих табела Републичког завода за статистику Србије (просечне годишње стопе, живорођени по реду рођења и просечна годишња старост мајке при рођењу детета); *Демографске статистике* Републичког завода за статистику одговарајућих година (просечан годишњи удео живорођених ван брака, просечна годишња стопа закључених односно разведених бракова); и резултата Пописа 2002. и Пописа 2011. (удео жена старих 30-34 године без деце).

Табела 4.
Прецизнији подаци о морталитету становништва, изабране општине,
2001-2003. и 2015-2017.

Општине	Звездара	Шид	Трстеник	Гаџин Хан
Стопа морталитета одојчади				
2001-2003	11,0	5,9	6,9	17,9
2015-2017	5,7	3,8	4,8	-
Очекивано трајање живота при живорођењу				
2001-2003				
Мушко	70,8	68,6	71,4	69,6
Женско	76,0	74,8	76,7	79,0
2015-2017				
Мушко	74,4	70,6	73,4	71,9
Женско	79,0	76,2	78,3	76,5

Извор: *Општине и региони у Републици Србији* Републичког завода за статистику одговарајућих година; *Саопштење 169 СН40* Републичког завода за статистику (за 2017).

Табела 5.
Састав становништва по великим старосним групама (у %) и
показатељи популационог старења, изабране општине, 2002. и 2017.

Општине	Звездара	Шид	Трстеник	Гаџин Хан
2002				
Старосна структура (у %)				
0-14	14,1	16,3	14,1	10,0
15-64	70,3	67,6	66,0	54,4
65+	15,6	16,1	19,9	35,6
Просечна старост (године)	40,5	39,8	42,2	50,7
Индекс старења (65+/15-64)	1,10	0,99	1,42	3,57
2017				
Старосна структура (у %)				
0-14	15,1	13,3	12,1	8,6
15-64	67,5	67,8	63,7	53,6
65+	17,4	18,8	24,2	37,8
Просечна старост (године)	41,4	43,6	46,4	53,2
Индекс старења (65+/15-64)	1,15	1,41	2,00	4,39

Извор: Израчунато на основу резултата Пописа 2002. за 31. март 2002. и *Саопштења 173 СН70* Републичког завода за статистику (процене за 30. јун 2017).

Табела 6.
Становништво старо 15 и више година по школској спреми (у %), изабране општине,
2002. и 2011.

Општина	Звездара	Шид	Трстеник	Гаџин Хан
2002				
Без школе или непотпуна основна школа	6,5	26,5	29,4	51,2
Основно образовање	17,0	29,0	24,1	23,5
Средње образовање	53,4	38,1	37,7	23,1
Више или високо образовање	23,1	6,4	8,7	2,2
2011				
Без школе или непотпуна основна школа	3,2	16,6	19,5	36,0
Основно образовање	11,3	27,1	22,7	24,5
Средње образовање	52,4	47,5	45,6	35,4
Више или високо образовање	33,1	8,8	12,2	4,2

Извор:

Републички завод за статистику. (2003). Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. *Школска спрема и писменост – подаци по општинама*. Књига 4. Београд: Републички завод за статистику и Републички завод за статистику. (2013). Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији. *Школска спрема, писменост и компјутерска писменост*. Књига 3. Београд: Републички завод за статистику.

Табела 7.

Институције релевантне за популациону политику, изабране општине, 2016/2017.

Општине	Звездара	Шид	Трстеник	Гацин Хан
Установе за децу предшколског узраста	39	18	22	3
Основне школе	12	19	42	15
Средње школе	9	2	2	-
Здравствене установе	3	1	1	1
Центри за социјални рад	1	1	1	1
Домски смештај за старија лица	10	2	-	2
Услуге помоћи у кући за старија лица	Да	Да	Да	Да

Извор:

Републички завод за статистику. (2017). *Општине и региони у Републици Србији 2017*. Београд: Републички завод за статистику (број предшколских установа, основних и средњих школа у 2015/16.); Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. (2017). *Здравствено-статистички годишњак Републике Србије 2017*. Београд: Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут” (здравствене установе у 2017.); Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. *Списак лиценцираних организација које пружају услуге домског смештаја за одрасле и старије*. <https://www.minrzs.gov.rs/lat/usluge-socijalne-zastite.html> (27.10.2018) и Матковић, Г., Страњаковић, М. (2016). *Мапирање услуга социјалне заштите у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији*. Београд: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва (за услуге помоћи у кући за старија лица у 2015-2016).

ПРИЛОГ 2

Дефиниције важнијих коришћених појмова

Домаћинство. Према методологији Пописа становништва, домаћинстава и станова у 2011, под домаћинством се сматрају лица која заједно станују и заједнички троше средства за подмиривање основних животних потреба. Домаћинство може бити и самачко (када једно лице живи само у стану или у делу стана и самостално подмирује своје потребе) и вишечлано (када се више лица, било да су у сродничким односима или не, удружују у подели трошкова становања и исхране).

Избеглице. Према Високом комесаријату Уједињених нација за избеглице, под избеглицом се сматра особа која се због основаног страха од гоњења због расе, религије, националности или политичког мишљења, нашла ван земље свог држављанства и није у могућности или није вољна да се, услед тог страха или других разлога, осим личних, стави под заштиту те државе.

Интерно расељена лица. Особе које су под присилом односно принудом биле приморане да напусте своје стално место пребивалишта, а пре свега да би избегле оружане сукобе, насиље, кршење људских права, или да би се склониле од природних катастрофа или разарања изазваних људским активностима. Те принудне миграције се, у случају интерно расељених лица, одвијају у оквирима исте државе.

Индекс старења. Однос броја старих и броја младих. У истраживању индекс старења представља однос броја лица старих 65 или више година и броја лица млађих од 15 година.

Миграциони салдо. Разлика између броја имиграната (досељених) на једном подручју и броја емиграната (одсељених) са истог подручја у одређеном временском периоду.

Недовољно рађање деце. Рађање као позитивна природна компонента кретања становништва непосредно утиче на ревитализацију обима становништва и његове старосне структуре. Оно врши ове две важне демографске функције само ако његов ниво задовољава најмање потребе замене генерација. Отуда, било који ниво рађања који онемогућава да оно врши ове две функције је недовољно рађање, које раније или касније води у депопулацију и прекомерно старење становништва.

Ниво фертилитета потребан за замену генерација. Ниво фертилитета при коме кохорта жена роди довољно деце којом би се обезбедила замена генерације. При савременим условима смртности и „убичајене“ стопе маскулинитета живорођене деце, ниво стопе укупног фертилитета од 2,1 обезбеђује замену генерација.

Очекивано трајање живота. Просечан број година живота колико ће живети лице уколико би се задржали исти услови смртности по старости и полу као у години или периоду посматрања. Најчешће се израчунава за лица рођена у посматраној години или периоду (очекивано трајање живота при живорођењу). Изражава се у годинама.

Планирање породице. Планирање породице представља свесну активност индивидуа или парова у репродуктивном добу живота којом теже не само да регулишу број и временски распоред рађања већ и да роде здраво дете.

Популациона политика. Скуп експлицитних и имплицитних мера које се спроводе у циљу побољшања демографске ситуације.

Природни прираштај. Разлика у броју живорођених и умрлих у одређеном периоду. Природни прираштај може бити позитиван (број живорођених је већи од броја умрлих), негативан (број живорођених је мањи од броја умрлих) или нулти (број живорођених је једнак броју умрлих)

Пројекције становништва. Моделирање демографске будућности на бази претпоставки, које у време настанка пројекција могу, али и не морају да изгледају вероватне. Савремене пројекције становништва су углавном засноване на претпоставкама о будућим трендовима фертилитета, морталитета и миграција, и то по старости и полу. Пројекције се по правилу раде у више варијанти (углавном не мање од три), које представљају различите комбинације усвојених хипотеза о будућим трендовима компоненти кретања становништва.

Просечна старост. Средња вредност старости посматраног становништва. Израчунава се као аритметичка средина појединачних година старости, а за интервалне серије (нпр. петогодишње старосне групе) израчунава се на основу средине групних интервала и броја становника те старости.

Процене становништва. Ако се не располаже потпуним подацима за тачно утврђивање потребних величина, приступа се изради процена становништва. Процене становништва се односе на прошлост или садашњост, а по правилу се израђују у једној варијанти.

Раст становништва. Повећање становништва у одређеном периоду, тј. разлика између броја становника крајем и почетком посматраног периода.

Репродуктивно доба. Период живота у коме је индивидуа биолошки способна да постане родитељ. Године старости између 15 и 49 сматрају се годинама када је жена потенцијално способна за зачеће.

Смртност одојчади (стопа). Смртност деце млађе од годину дана. Најчешће се исказује преко стопе смртности одојчади, која представља однос умрле деце млађе од 1 године и укупног броја живорођене деце у години (периоду) посматрања. Стопа смртности одојчади се изражава у промилима (на 1.000 живорођене деце).

Специфичне стопе фертилитета по старости. Број живорођене деце које су родиле жене одређене старости у периоду посматрања подељен са укупним просечним бројем жена исте старости. Изражава се у промилима (на 1000 жена).

Становништво. Скуп становника који живе на одређеној територији, или само неки део тог скупа (нпр. женско фертилно становништво, активно становништво).

Старачко домаћинство. Домаћинство чији су сви чланови стара лица (стари 65 или више година).

Старење становништва (демографско старење). Повећање удела старих у укупном становништву земље или неког подручја. До старења становништва долази не само у случају повећања удела старих (старење са врха старосне пирамиде), већ и уколико је присутно смањење удела младих (старење од базе старосне пирамиде). Те две појаве се могу одвијати истовремено, али и самостално. Демографско старење је непосредно одређено кретањем наталитета, морталитета и миграција становништва. У савременим условима оно је првенствено детерминисано падом наталитета, али све више добија на значају и смањење морталитета, посебно старих.

Стари. Данас се под старима најчешће подразумевају особе старе 65 и више година.

Стопа закључених бракова. Број закључених бракова (у складу са одредбама Породичног закона) у одређеном периоду подељен са просечним бројем становника у том периоду. Обично се рачуна годишња или просечна годишња стопа закључених бракова, изражена у промилима (на 1.000 становника).

Стопа миграционог салда. Разлика између броја имиграната (досељених) на једном подручју и броја емиграната (одсељених) са истог подручја у одређеном временском периоду, подељена са просечним укупним бројем становника тог подручја у истом временском раздобљу. Изражава се у промилима (на 1.000 становника).

Стопа морталитета (смртности) или општа стопа морталитета. Број умрлих у одређеном периоду подељен са просечним бројем становника у том периоду. Обично се рачуна годишња или просечна годишња стопа морталитета, изражена у промилима (на 1.000 становника).

Стопа наталитета (рађања) или општа стопа наталитета. Број живорођених у одређеном периоду подељен са просечним бројем становника у том периоду. Обично се рачуна годишња или просечна годишња стопа наталитета, изражена у промилима (на 1.000 становника).

Стопа природног прираштаја. Представља однос просечног годишњег природног прираштаја и просечног броја становника у посматраном периоду. Стопа природног прираштаја се може добити и као разлика стопе наталитета и стопе морталитета. Изражава се у промилима (на 1.000 становника).

Стопа раста становништва. Стопа добијена дељењем пораста становништва у посматраном периоду са укупним (просечним) бројем становника у истом периоду. Стопа раста становништва се изражава у промилима (на 1.000 становника).

Стопа разведених бракова. Број судски (законски) разведених бракова у одређеном периоду подељен са просечним бројем становника у том периоду. Обично се рачуна годишња или просечна годишња стопа разведених бракова, изражена у промилима (на 1.000 становника).

Стопа укупног фертилитета. Просечан број деце који би родила једна девојчица рођена у години посматрања уколико би током свог репродуктивног периода (15-49 година) имала исти ниво фертилитета по старости као женско фертилно становништво у години посматрања. Изражава се као број живорођене деце по једној жени.

ДРУГИ ДЕО

**Ка ефикаснијем политичком одговору
на популационе изазове
Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана**

Ка ефикаснијем политичком одговору на популационе изазове Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана

Циљ и методологија истраживања

За разлику од анализе демографског развоја Звездаре, Шида, Трстеника и Гаџиног Хана у 21. веку базирани на званичним статистичким подацима које производе релевантне националне институције, овај део студије се ослања на резултате квалитативног истраживања у циљу активирања локалне администрације за спровођење ефикаснијег политичког одговора на популационе изазове. Фокус-групни метод је изабран као основни методолошки инструмент за истраживање. Фокус-групни метод се обично користи када је реч о новој истраживачкој теми. Он омогућава да се прикупи већи број циљаних опсервација у кратком временском периоду. Истовремено је његова најважнија предност што учесници током разговора не износе само своје ставове и мишљења, већ их и образлажу, аргументују и бране. Учесници су у социјалној интеракцији више једни са другима, а мање са модератором разговора. Битна особина методе је да се анализа резултата разговора базира на обради вербалних исказа и сагледавању невербалних израза учесника фокус група (Ђурић, 2005; Павловић, Џиновић, 2007).

У том смислу реализоване су три сукцесивне серије разговора у малој групи у свакој од општина у вези са одговором одређене јединице локалне самоуправе на три идентификована заједничка популациона изазова. То су недовољно рађање, старење становништва и потреба да се дела у циљу управљања миграцијама. О одређеној теми истовремено су разговарали грађани, представници релевантних циљних група за популациону политику, и кључни актери за доношење и спровођење одлука у овој области на локалном нивоу. То јест, учесници у истраживању били су родитељи са једним дететом, родитељи са два детета, млади, старија лица, различити типови миграната, као и представници локалне администрације, институција здравствене и социјалне заштите, образовних институција, релевантних удружења и медија. Поред набројаних тема, током разговора са челницима одређене локалне администрације дискутовани су и посебни популациони проблеми, утврђени анализом демографског развоја сваке од општина.

Подвлачимо да је у свакој општини организована по једна фокус група за сваки од три популациона проблема које треба ублажити. Најчешће је у фокус групи учествовало осам лица и дискусија је трајала у просеку око 90 минута. Разговори су снимани у виду тонског записа да би се направио транскрипт дискусије у сесијама. По завршетку скупа (Гаџин Хан) или између сесија скупа (Звездара, Шид, Трстеник) организован је ручак где је настављен неформални разговор на дискутована питања. Истраживање је спроведено током новембра 2018. године уз велику помоћ и разумевање Кабинета министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику и јединица локалних

самоуправа. Током истраживања није било догађаја на националном или локалном нивоу који су могли да утичу на садржај разговора у малим групама или на атмосферу у којој је одржан скуп.

Теме и питања за дискусију

Недовољно рађање

Ако ниво рађања онемогућава ревитализацију обима становништва и његове старосне структуре означавамо га као недовољно рађање, што је негативан процес са аспекта популационе динамике. Озбиљност овог феномена огледа се у његовој дубокој условљености и самим тим дугорочном карактеру. Поред непосредних утицаја на демографски развитак, недовољно рађање оставља трагове и у старосној структури становништва. Тако се губици у броју становника настали за време депопулације не могу надокнадити достизањем нивоа репродукције који обезбеђује просто обнављање, већ само уколико ниво репродукције становништва одређено време буде изнад потреба простог обнављања. Притом, што дуже траје период недовољног рађања, дуже времена је потребно да стопе рађања буду изнад нивоа замене генерација да би се величина популације повратила на обим који је имала пре почетка смањења.

Недовољно рађање има вишеструке негативне макро последице, укључујући угроженост пензионог система, притисак на здравствени систем (нарочито у погледу дуготрајне неге), одрживост и квалитет образовног система, понуду и квалитет радне снаге, те просторну уравнотеженост демографског развоја. Ове последице представљају крупне изазове за друштво, при чему имају веома јасну димензију на индивидуалном нивоу.

Истраживања ниских стопа рађања у Србији, поред добро познатих структурних ограничења (незапосленост, стамбено питање, проблеми чувања деце, недовољна материјална подршка породицама с децом итд.) указују и на културолошке факторе, где се препознаје пораст значаја индивидуалних вредности и самоостварења као животног циља и с тим у вези недовршена родна промена у оквиру породице, односно одржавање асиметричних родних улога у пракси („жртвујући“ модел материнства). Тиме, поред континуираног пораста економске цене, све више расте и психолошка цена подизања детета, која се директно одражава на пад удела другог и виших паритета деце, нарочито код високообразованих мајки, а тиме и на стопу укупног фертилитета (Влада Републике Србије, 2018; Никитовић и др., 2018).

С обзиром да је анализа демографског развоја општина које су у фокусу истраживања издвојила континуирано смањење броја рођених, одлагање рађања за касније године живота, пораст удела жена без деце у доби 30-34 године, као и доминацију удела деце првог односно другог реда рођења, посебан сегмент скупа у свакој општини је посвећен разговору у малој групи на тему шта општина може да учини како би се рађао већи број деце. У смислу садржајније дискусије, унапред је дефинисано пет питања. Питања су базирана на доступним сазнањима о примени мера подстицања рађања у различитим срединама укључујући и Србију (Frejka, Gietel-Basten, 2016; Letablier et al., 2009;

Matković i dr., 2014), недавно усвојеној ревизији *Националне стратегије о подстицању рађања* и резултатима евалуације досадашње примене овог стратешког оквира за одговор који се тиче недовољног рађања у Србији. Она су дефинисана на следећи начин:

1. Које би ефикасне финансијске мере за подстицање рађања требало да уведе ваша општина?
2. Како би локална заједница могла да ублажи дејство различитих фактора који доводе до конфликта између родитељских и пословних обавеза?
3. На који начин негативна искуства родитељства са првим дететом могу да се превазиђу ради рађања деце виших редова рађања?
4. Кроз које активности би било ефикасно спроводити промоцију здравља младих у вашој средини, нарочито оног које се тиче очувања репродуктивног здравља?
5. Коју бисте још реалну препоруку у циљу подстицања рађања предложили за спровођење у вашој општини?

Старење и старост

Старење становништва је позитиван процес, јер је последица рађања жељене деце и елиминације раног умирања. У Србији и низу њених општина, овом процесу доприноси дуготрајно иселјавање младих. Старење популације представља изазов, пре свега, због макро последица различите природе. Од промене колективног система вредности и психологије, преко нових односа међу генерацијама, отварања родног питања у старом друштву, другачијих услова живота, рада и становања, до повећаних потреба за здравственом и социјалном заштитом, притисака на пензионе фондове и захтева који се постављају пред тржиште рада и економију уопште. Но, многи изазови се постављају и пред појединца у условима све дужег живљења.

Активно старење је, чини се у концептуалном смислу, најбољи одговор на изазове који се постављају пред администрацију и појединца у условима демографског старења, односно све дужег индивидуалног живота. Мада се о значају активности у животу старијих писало и раније, Светска здравствена организација је 2002. године дефинисала активно старење. Реч активно се односи на континуирано учешће старијих у социјалним, економским, културним, духовним и грађанским активностима друштва, а не само задржавање њихове радне способности и физичке покретљивости. Успешна реализација концепта активног старења претпоставља превазилажење многобројних предрасуда и неразумевања везаних за старење и старост. Додатно је битно уважавање различитих потреба међу генерацијама као и интергенерацијска солидарност и трансфер.

Спровођење концепта активног старења истовремено омогућава и реализацију неколико фундаменталних права старијих. То су право на здравље, право на економску независност, право на безбедност и право на учешће у друштвеним

активностима. Активно старење и остваривања права старијих су у основи *Националне стратегије о старењу 2006-2015* (Влада Републике Србије, 2006). Евалуација њене примене (Влада Републике Србије, 2017) је показала да постоји значајан простор у нас за изградњу окружења на свим нивоима, од локалног до националног, које ће омогућити старијима да остваре своја права, буду активни и здраво старе.

Имајући у виду да је анализа демографског развоја општина које су у фокусу истраживања издвојила високу просечну старост грађана и распрострањеност старачких и самачких старачких домаћинстава као један од заједничких популационих изазова, посебна сесија скупа у свакој општини тицала се разговора у малој групи на тему како до квалитетнијег живота старијих. У смислу садржајније дискусије, унапред је дефинисано пет питања. Питања су базирана на концепту активног старења, укључујући његову реализацију у различитим срединама (Stern, 2011; Рашевић, 2014), *Националној стратегији о старењу 2006-2015*. и резултатима евалуације примене овог стратешког оквира за одговор који се тиче старења и старости у Србији. Она су дефинисана на следећи начин:

1. Како доживљавате оне који имају више година? Која су по вама ограничења, а које пак предности старијег животног доба?
2. Како локална заједница може да допринесе бржем ублажавању сиромаштва старијих суграђана?
3. На који начин би било ефикасно спроводити промоцију здравља у вашој општини, укључујући и ону везану за здрав начин живота у старости?
4. Како поделити бригу о старијима између породице, здравственог и социјалног сектора и заинтересованог окружења?
5. Коју бисте још реалну препоруку у циљу задовољавања потреба старијих у вашој средини предложили?

Управљање миграцијама

Поред подстицања рађања и спровођења концепта активног старења, важан део популационе политике је управљање миграцијама. У савременом смислу то подразумева три претпоставке. То су: добри подаци, свеобухватно разматрање узрока и последица иселјавања / усељавања и сагледавање миграција као инструмента у функцији развоја. Подаци о пресељењу из једне у другу општину су по правилу доступни. Генерално постоји проблем статистичких података о спољним миграцијама (Willekens et al., 2016). Притом, треба подвући да су подаци о имигрантима бољи него подаци о броју и карактеристикама лица која су напустила једну земљу.

Често се економски фактор сматра као једино важан за индивидуалну одлуку која се тиче пресељења. Сигурно да је посебно важна перцепција услова који се односе на тржиште рада, као што су могућност запослења, висина дохотка, брзина напредовања у примарној средини у односу на потенцијалну

дестинацију. Но, све више, данас, на значају добијају и други услови као што су осећај сигурности у једној средини, квалитет живота, развијеност образовних, здравствених и социјалних институција, свеукупна брига за добробит грађана од локалног до националног нивоа, степен заштите животне средине, перспективе везане за будућност. Такође, битно је размотрити социоекономске последице усељавања / исељавања.

За управљање миграцијама чини се да је посебно важно прихватање новог концепта по коме су миграције инструмент социоекономског развоја свих средина укључених у миграциони ланац. Импулси за ову парадигму долазе из теоријских разматрања миграционог феномена и развоја, налаза спроведених емпиријских истраживања у различитим популацијама, као и из политичких кругова. Важну улогу у формулисању и примени ширег погледа на међусобни утицај миграција и развоја имају Уједињене нације. Прихватање новог концепта подразумева балансирану интеграцију миграционог феномена у национална и локална развојна стратешка документа (Rašević, 2016).

Поред налаза анализе о демографском развоју Звездаре, Шида, Трстеника и Гадиног Хана, посебан подстицај за активирање локалних самоуправа у овој сфери требало би да буду резултати пројекција Републичког завода за статистику Србије. Наиме, они показују колико је важна миграциона компонента кретања становништва и упућују на потребу да се у овим општинама дела у циљу смањења исељавања и повећања усељавања. Поред тога, Звездара и Трстеник су се суочавале и још увек се суочавају са великим бројем присилних миграната.

Трећа сесија скупа у свакој од локалних заједница које су у фокусу овога истраживања је организована на тему да ли општина може да управља миграцијама. У малој групи је отворен разговор на пет питања. Тражени су одговори на следећа питања:

1. Како до бољих података о лицима која су се иселила из (директно или преко неке друге општине) у страну земљу?
2. Који проблеми у вашој локалној заједници у највећој мери забрињавају њене житеље?
3. На који начин би издвојени проблеми који забрињавају житеље општине могли да се ублаже?
4. Којим механизмима би локална администрација могла да подстакне укључивање дијаспоре која потиче са ових простора у развој општине?
5. Шта локална администрација треба да уради да би се припремило јавно мњење за повећано усељавање повратника и странаца ради боље демографске будућности општине?

Анализа дискусије

У наставку следи резиме дискусије која се одвијала у фокус групама и обављених разговора са челницима локалне администрације у свакој од изабраних општина.

Звездара

Шта општина Звездара може да учини да би се рађао већи број деце?

У дискусији на ову тему је учествовало седам саговорника (четири жене и три мушкарца) из локалне заједнице и то: представница основне школе, представница предшколске установе, представница Удружења пословних жена Србије, троје представника локалне самоуправе и особа у старосној доби 15-25 година, при чему су биле заступљене мајке са једним односно два детета.

Учесници у разговору су се, већ на почетку, сагласили око става представника локалне самоуправе да су надлежности једне градске општине Града Београда веома сужене у односу на класичне надлежности локалних самоуправа у Србији, што, уз ограничен буџет, значајно утиче на могућности општине Звездара да се носи са препознатим популационим изазовима. Стога се главне активности локалне самоуправе односе на пријаву и учествовање у програмима и пројектима који омогућавају наменска средства за ове потребе.

Разговор се одвијао у атмосфери у којој су дискусанти подвукли да су економска независност и сигурност предуслови за одлуку жене да роди дете, па би у том смислу требало утицати на послодавце како би се жена осећала сигурније на тржишту рада, да буду пријављене, да не осећају притисак да ће изгубити посао ако се одлуче за рађање, али и да локална пореска управа помогне женама и мајкама предузетницама да буду у легалним токовима.

Као једну од највећих препрека која има утицаја на одлуку о рађању, посебно виших редова деце, код многих парова, дискусанти су издвојили веома незадовољавајући обухват предшколске деце у општини услугама вртића. Штавише, капацитети вртића су такви да не могу да обухвате ни сву децу чија су оба родитеља запослена. Предложено је да општина евидентира објекте постојећих установа који би, у сарадњи са Градом, могли да се адаптирају за предшколске потребе. Други предлог се односио на формирање званичних дневних боравака деце у кућним условима са флексибилним радним временом за потребе породица које немају уобичајено радно време и/или имају потребу да им деца користе услуге боравка краћи део дана. То је замишљено тако што би се на нивоу општине или месних заједница формирала листа свих родитеља који ову услугу могу да користе. Простори за овакав тип боравка деце би се могли добити и кроз пројекте адаптације неискоришћеног простора у установама, које би локална самоуправа изнајмљивала по субвенционисаним ценама, али и кроз адаптације већих станова који прелазе у власништво општине након смрти лица без наследника.

Посебан проблем код смештаја предшколске деце у вртиће на Звездари имају интерно расељена лица, јер им се пребивалиште води у општинама на Косову и Метохији.

Скренута је пажња и на финансијска оптерећења са којима се суочавају родитељи деце у нижим разредима основне школе, јер трошкове obroка у продуженом боравку у потпуности сnose родитељи за разлику од концепта регресираних цена услуга вртића. Изнет је предлог да локална самоуправа суфинансира један кувани дневни оброк свој деци у општини, што није оцењено као нереално с обзиром да би управо велики обухват деце односно укупан број obroка додатно снизио његову цену.

Предлози представника локалне самоуправе за стварање услова који би утицали на већи број рађања у општини Звездара су претежно заговарали спровођење пројеката едукације младих са циљем указивања на значај породице за лични али и развој целе заједнице, истичући да су сви други институционални видови утицаја на локалном нивоу ограничени због генерално веома сужених надлежности општинских органа. Остали саговорници су имали разумевања за овакав став, али су, кроз изнете предлоге за побољшање услова који могу утицати на већи број рађања, закључили да локална самоуправа треба да искаже већу иницијативу кроз дијалог са доносиоцима одлука на нивоу Града Београда, али и да грађанска иницијатива у том погледу треба да буде јача.

Више пута је, током дискусије, указано на неопходност за континуираним медијским кампањама, које би биле систематично припремљене од стране стручњака, како би се помогло породицама да се суоче са кризама које носе изазови родитељства будући да су они посебно изражени у великим градским срединама. Такве кампање би требало спроводити синхронизовано у свим релевантним установама, од предшколских до здравствених, у самој општини, као и саветовалишту за породицу на Звездари. У контексту оснаживања и подршке породици, поменуто је да би и Црква могла да преузме конкретнију улогу у локалној заједници, јер је за многе становнике општине подршка духовника веома битна, што може бити од посебног значаја за превазилажење изазова родитељства неекономске природе.

С обзиром да је већина дискутаната нагласила да савремени систем вредности доприноси формирању егоистичних особа, које првенствено теже остварењу личних амбиција и потреба на уштрб породице, посебан акценат у дискусији стављен је на потребу за едукативним програмима намењеним деци у старијим разредима основне и у средњој школи. Један од предлога био је да се деца, кроз одређени обавезни фонд часова волонтирања, као и специфичну рекреативну наставу, која укључује самосталну припрему obroка, одржавање хигијене у заједничком простору и сл. подстичу на развој вештина од значаја за свакодневни живот, што би утицало на њих да развију активнију улогу према животу, сопственом здрављу, нарочито репродуктивном, боље се социјализују и разумеју важност и улогу породице у личном али и животу локалне заједнице. У том смислу, представница основне школе је предложила да би општина могла да суфинансира седам дана боравка за децу свих основних школа са Звездаре у постојећем специјализованим објекту на територији општине, Звезданом гају. Такав концепт би, због далеко мањих трошкова него у случају уобичајене рекреативне наставе ван општине, највероватније омогућио потпун обухват деце. Други предлог је био да се сексуално образовање уведе у наставни програм основних школа почев од 5. разреда.

Кроз целу дискусију, иако таква питања нису постављана, се провлачила теза да је утицај медија са националном фреквенцијом, али и друштвених мрежа, на формирање неповољног става код младих о значају и улози породице изузетно велики. Стога се већина саговорника сложила да је веома тешко носити се са таквим утицајима на нивоу локалне заједнице. Изнети су предлози да се, барем, утиче на то да Град Београд ограничи време изласка малолетним лицима на 22 часа, а да се кроз бесплатне пројекте који би децу усмеравали на различите спортске и уметничке активности умањи слободно време које попуњавају пасивни садржаји попут телевизије и друштвених мрежа. Као пример позитивног деловања локалне самоуправе у том смеру, њен представник, наставник по вокацији, навео је да у последње две године већина основних школа на општини поново организује прославу мале матуре и новогодишњих празника у својим просторијама, а не у угоститељским објектима, као што налаже и закон.

Како до квалитетнијег живота старијих на Звездари?

У разговору у малој групи учествовали су: једна старија особа у трећем животном добу, једна старија особа у четвртном животном добу, специјалиста медицине рада из Дома здравља Звездара, представник општине, представница и председник Удружења пензионера Звездара и представница медија. Дакле, у овом разговору је учествовало пет жена и два мушкарца.

Учесници фокус групе су набројали низ предности старијег животног доба. За већину од њих то су мудрост, рационално размишљање, доношење реалних одлука заснованих на животном искуству, утврђивање плана за реализовање неке идеје или акције којој теже, могућност самоостваривања кроз помагање другима у окружењу и слично.

Тешкоће у прилагођавању новом систему вредности или пак новој технологији и смањена брзина обављања рада и физичких активности су истакнути у фокус групи као главна ограничења живота у старости. Изнети су примери самоизолације старијих која им онемогућава да активно учествују у друштвеном животу заједнице. Лекарка Дома здравља је подвукла да она, верује и већина других здравствених радника, доживљава болест као основно ограничење старијих које их често понижава. Болест понижава старије ако су немоћни, сами, одбачени од породице, свесни тешкоћа везаних за смештај у дом за старе, добијање помоћи која се тиче здравствене и/или социјалне заштите или утврђивања старатељства.

Дуго је у групи разговарано о односу међу генерацијама иако питање о трансгенерацијском разумевању није директно постављено. Старије вређа непоштовање младих и неуважавање потенцијала особа трећег или четвртог животног доба. Један од учесника у разговору је чак рекао да млади у данашње време мрзе старе. То повезују са слабљењем улоге породице и школе у васпитању младих. Изнети ставови су подстакли млађе учеснике разговора да подвуку да је генерацијска сарадња неопходна, да је треба форсирати и да постоје примери добре праксе у том смислу. Изнет је лични пример сарадње везане за коришћење професионалног искуства старије особе и знања о компјутерским програмима младог члана тима у циљу брже и успешније

реализације пројекта. Представник општине Звездара је потврдио да је ЈЛС, свесна потребе промовисања трансгенерацијског повезивања, омогућила пензионерима да добију персонализовану картицу за бесплатно коришћење услуга у оквиру спортског центра Олимп. Картица омогућава старијој особи да поведе са собом до троје деце или унучића који такође могу бесплатно да користе услуге овог центра. Рад у волонтерском сервису Звездара се базира на генерацијском уважавању и солидарности. У групи је речено да Удружење пензионера планира да, уз помоћ општине, организује идуће године „Звездаријаду – спортске игре за лица трећег животног доба”, на коју ће бити позвани да се такмиче и млади и старији који живе на овој општини.

У складу са генерацијским повезивањем и чињеницом да су дуге листе чекања за упис детета у предшколску установу на Звездари, учесница фокус групе је изнела занимљив предлог. Она сматра да би било корисно за све да Удружење пензионера, које има четири клуба на различитим локацијама на територији општине, организује чување и дружење са децом у дужини од неколико сати дневно. Пошто је то формално вероватно тешко оствариво, председник Удружења пензионера је прихватио да размисли да дати предлог неформално реализује.

Звездара, као градска општина са невеликом надлежношћу и скромним финансијским средствима, ублажава сиромаштво старијих грађана, пре свега, путем организовања да помоћ стигне до свакога коме је потребна ангажовањем институција, волонтерског сервиса и различитих удружења. Подвучено је да на Звездари живи 38 хиљада пензионера који имају врло активно удружење. Попут многих таквих удружења, и Удружење пензионера Звездара има Фонд солидарности који омогућава да сваки члан може да позајми 10 хиљада динара на 10 рата без камате. Фонд се формира из чланарине која се плаћа месечно и чија висина зависи од висине пензије. Излете и друге облике дружења старијих подржава финансијски и организационо општинска администрација у оквиру својих материјалних могућности и законских оквира.

Промоција здравља уопште, укључујући и промоцију здравља старијих, је део рада патронажних сестара, изабраних лекара опште медицине, лекара специјалиста различитих профила и службе кућне неге Дома здравља Звездара, као и Градског завода за јавно здравље и Градског завода за геронтологију. Током разговора је изнет предлог да се организују трибине о промоцији здравља у Удружењу пензионера на којима би могли да учествују лекари Дома здравља. Представница медија сматра да у промоцији здравља становништва треба да учествују медији које финансира држава.

Одговори на постављено питање о подели бриге о старијима између породице, здравственог и социјалног сектора и заинтересованог окружења су открили да у овој сфери постоје јасни проблеми. Учесници фокус групе мисле да многе породице занемарују потребе старијих чланова услед растрзаности због обавеза везаних за посао и бригу о деци. Изнесен је и проблем који се тиче доступности прегледа код лекара специјалиста различитих профила, јер се тешко заказује и дуго чека консултација. Поготово старији на Звездари имају проблем са непримерено дугим чекањем да добију помоћ у кући за задовољавање основних животних потреба путем подршке од стране геронто-домаћица. Изнесено је

мишљење да би овај проблем могао да се ублажи ако би се партиципација за услугу помоћи у кући наплаћивала у зависности од висине пензије. И у одговору на ово питање је подвучено колико немоћним старијим грађанима значи организована подршка волонтера.

Да ли општина Звездара може да управља миграцијама?

У дискусији на ову тему је учествовало троје саговорника из локалне заједнице и то: присилни мигрант из Хрватске испред удружења избеглих и расељених „Завичај“, повратница из Немачке по основу реадмисије и представница Савета за миграције у оквиру јединице локалне самоуправе.

Истакнуто је да су се лица избегла из бивших југословенских република, статусно посматрано, углавном интегрисала у локалну заједницу, али да је остало пуно реалних проблема са којима се и даље суочавају. Заправо, већина их је укинула избеглички статус како би дошли до личне карте и могућности да се запосле, али су махом остали нерешени стамбени проблеми, као и питања истинске интеграције. Притом, већину избеглих који су смештени у социјалне станове чине болесни, стари и лица са инвалидитетом, који егзистенцијално зависе од новчане помоћи општине.

Од свих присилно досељених становника у општини Звездара, највише је интерно расељених лица са Косова и Метохије и њихови проблеми су посебно изражени пре свега због нерешеног боравишног статуса, који утиче на остваривање свих осталих права, почев од примарне здравствене заштите до решавања економског и стамбеног питања. Представница Савета за миграције у општини Звездара је истакла да локална самоуправа нема ажурну евиденцију интерно расељених, јер они нису дужни да се редовно јављају поверенику у општини већ само када продужавају привремено боравиште у МУП-у. Стога би бољи увид у бројно стање и структуру интерно расељених лица омогућио локалној самоуправи да ефикасније одговори на потребе ове популације у виду новчане помоћи за огрев, пакета хране и лекова, као и у домену одговарајућих грађевинских и стамбених програма на које општина редовно аплицира.

Представник удружења избеглих и расељених лица је истакао да је општина Звездара светао пример када је у питању однос према овој категорији становништва, која је у Србији врло често маргинализована и настањена по ободима општина и градова. Поред постојећих активности општине, које се реализују кроз различите програме и пројекте намењене избеглицама и расељенима, изнет је предлог административне природе који се односи на национални ниво, а могао би пуно да помогне расељенима који живе у београдским или другим општинама удаљеним од Косова и Метохије. По тој идеји би интерно расељеним лицима требало омогућити једноставнију и јефтинију процедуру пријаве пребивалишта у односу на актуелну која подразумева да је ово питање неопходно регулисати у општинама као што су Ниш или Крушевац које привремено заступају косовске општине. Од могућих решења којима би локална самоуправа могла да помогне у ублажавању проблема са којима се суочавају избегли и расељени, наведено је да би сва деца из ове популације требало да добију социјалну помоћ, да ови становници имају приоритет приликом доделе социјалних станова, као и при запошљавању. Коначно, било би од значаја да сама општина врши мониторинг ове популације,

да их обилази како би имала бољи увид у њихово стање и тако им адекватније и ефикасније могла да помогне.

Илегалним мигрантима из азијских и афричких држава који нису успели да се домогну својих крајњих дестинација, а којих је иначе мало, бави се Комесаријат за избеглице и миграције, те они не представљају посебну бригу локалне самоуправе. С друге стране, већину повратника по основу реадмисије чине лица ромске националности, без икаквих материјалних средстава, махом без или највише са завршеном основном школом, што им знатно умањује шансе да пронађу запослење. Део њих нема ни личну карту или пасош, што доводи у питање и остваривање здравствене заштите. И код ових лица је решавање наведених проблема изван надлежности општине. Но, као и у случају избеглих и интерно расељених, општина помаже пре свега у виду новчане помоћи и кроз програме који обезбеђују набавку грађевинског материјала у циљу стамбеног збрињавања.

Иако у 21. веку општина Звездара бележи релативно значајан миграциони прилив кроз унутрашња досељавања, попут осталих великих градских општина у Граду Београду, посебан изазов за њу представља одсељавање високообразованих суграђана у иностранство услед немогућности да пронађу адекватно запослење и/или обезбеде жељене животне услове. Учесници у разговору сматрају да локална самоуправа, нажалост, не може битније да утиче на ублажавање овог изазова. С друге стране, дијаспора се не препознаје као фактор чије би укључивање у живот општине било реално у догледно време. Такође, иако повратника има, и то оних који су успели да покрену свој бизнис, њих је веома мало, а број званично пријављених је практично занемарљив.

Дакле, у домену управљања миграцијама, превладао је став учесника у разговору да локална заједница мало тога може да учини приликом одлука људи да се на Звездару доселе а нарочито да се из ње одселе с обзиром да су, према дискусантима, макро фактори далеко најважнији а истовремено надлежности градских општина у административној организацији Града Београда крајње лимитиране.

Руководство градске општине Звездара је свесно демографских проблема Србије и посебно популационих изазова са којима се суочава ЈЛС. Но, општинска администрација нема ни ингеренције нити материјалних средстава да дела на њиховом ублажавању. Њена улога у овој сфери је да иницира дефинисање релевантних програма, акција и мера на нивоу градске управе и организује спровођење утврђених активности у Граду Београду на нивоу општине. Волонтерски сервис Звездара је пример добре праксе. Већ седам година волонтери овог сервиса пружају услуге помоћи у кући, апотеке на точковима, кућне доставе књига из библиотеке, едукације, саветовања за појединце и породице, информисања и правне помоћи у остваривању права из области социјалне заштите свима којима је ова врста подршке потребна као што су стари, родитељи и имигранти.

Шид

Шта општина Шид може да учини да би се рађао већи број деце?

У дискусији на ову тему је учествовало осам саговорника (седам жена и један мушкарац) из локалне заједнице и то: васпитачица из предшколске установе, бабица и волонтер из Дома здравља Шид, педагог из основне школе, новинарка локалне телевизије, представница невладине организације Центар за развој и представница локалне самоуправе, при чему су биле заступљене мајке са једним односно два детета, као и особа у старосној доби 15-25 година.

Учесници у дискусији су мишљења да би свака финансијска помоћ била добродошла као фактор који може имати утицаја на рађање већег броја деце. Међутим, одмах је истакнуто да је запослење најважнији предуслов за заснивање породице, при чему треба имати у виду да млади данас нису вољни да волонтирају. Од ефикаснијих мера које би помогле, а које може да спроводи локална самоуправа, поменути су: отварање вртића у сеоским срединама, што је мера која је већ активна (село Кукујевци), финансирање вештачке оплодње код парова који имају проблем секундарног стерилитета, следећи добру праксу из претходне године, али и финансирање едукације родитеља са циљем ширења свести о значају потребе да деца имају браћу и сестре, те едукације о породичном здрављу. Као значајан фактор поменута је и потреба за субвенцијама које би младим паровима омогућиле бављење пољоприведом како би остали у селима имајући у виду значајан број напуштених кућа, које су већ поклањане младима у ранијим акцијама Комесаријата за избеглице и миграције и локалне самоуправе. Дискутантанти сматрају да би у овом сегменту мера могла да помогне и држава, а изнето је и мишљење да би требало размислити и о опцији да се женама које роде треће дете омогући да имају минималну зараду те да им се уплаћују доприноси као да су у радном односу.

Наведено је да је општина веома сиромашна, али да ипак успева да стипендира студенте, суфинансира превоз ђака, даје поклоне првацима и сл.

Усклађивање родитељских и пословних обавеза учесници у дискусији не виде као ограничење за постизање већег фертилитета у општини Шид. Осим што је предшколска установа, продуженим радним временом, већ излазила у сусрет родитељима који имају „европско“ радно време, цена услуга је била идентична за све родитеље и значајно нижа него у већим срединама. Као извор за финансирање додатних васпитача, поменута је идеја по којој би цена услуге вртића била пропорционална висини зарада родитеља. У сваком случају, превладало је мишљење да некекономски фактори у општини Шид нису пресудни за остваривање већег броја деце.

Кроз дискусију о све каснијем ступању у родитељство, дискутантанти су истакли да тај фактор свакако има јасан ефекат на све мање рођених у општини. При томе су као узроци одлагања заснивања породице и рађања изнети: страх од губитка посла, продужено школовање, потреба за све већим личним комфором и слободом, али и култура једног детета која је заживела код не малог броја породица.

Кроз разговор је изражена потреба за промоцијом здравог начина живота, посебно када је у питању очување репродуктивног здравља младих. Као превентива малолетничких трудноћа, истакнута је неопходност едукације у узрасту основне школе, и то пре у форми радионице, која би, по мишљењу учесника, имала значајнији ефекат од конвенционалних предавања. Превладало је мишљење да таква едукација треба да почне у каснијим разредима, при чему је 6. разред поменут као најранији узраст. Похвално је поменута прошлогодишња акција тематских предавања из ове области у вишим разредима основне школе, али учесници разговора сматрају да ефекат обавезне едукације која постоји у средњој школи од стране сертификованих предавача није задовољавајући. Стога је предложено отварање саветовалишта у којима би радили стручњаци адекватних образовних профила, посебно што је увођење нових садржаја у школе додатно тематско оптерећење, које може утицати на изостанак жељеног ефекта.

Скренута је пажња и на забрињавајућу заступљеност програма који пружају лошу поруку младима када је у питању репродуктивно здравље на телевизијама са националном фреквенцијом, али и да би локална самоуправа кроз одређене уредбе могла ефикасније да утиче на ограничавање дужине ноћних излазака у граду.

Четворо учесника дискусије има једно дете, један је још тинејџер, а троје имају двоје деце. Од осам учесника, троје сматра да је идеалан број деце управо двоје, а остали троје или више. Готово сви истичу да се раскорак између реализованог и идеалног броја деце највише одражава на развој личности детета у смислу да је одрастање у породицама са браћом и сестрама свакако пожељнији породични модел. Као разлози за изостанак реализације идеалног броја деце наводе се социопсихолошки фактори, као што су неизвесност проналаска одговарајућег партнера, пораст развода односно нестабилност партнерских веза, у свести већ укорењен максимум од двоје деце из Титовог времена, те изостанак јасних циљева које би друштво промовисало, али и материјална несигурност која иде под руку са институционалном небригом друштва о младима.

Као реална препорука локалној самоуправи за подстицање рађања, од стране свих учесника у дискусији, истакнуто је обезбеђивање радних места са пристојним платама на дужи рок, чиме би се обезбедили и услови да се одређени број оних који су последњих година напустили општину Шид врати. Треба поменути и два издвојена супротна мишљења. Једно је да жене које роде треће дете треба да добију статус запослених лица које су подржале две учеснице. Друго, изнето од стране представнице невладиног сектора, односило се на увођење флексибилније форме породилског одсуства, тј. да оно може бити краће од годину дана за жене које то желе, због брзих промена у друштву али и лакшег повратка жена у радни процес.

На крају је истакнута потреба за јачањем положаја жене у институционалним оквирима везаним за породилско одсуство и приликом запошљавања, али и за програмом за повратнике који би се ослањао на омогућавање насељавања напуштених кућа у општини.

Како до квалитетнијег живота старијих у Шиду?

У разговору су учествовали: две старије особе, једна млада особа, патронажна сестра, помоћник председника општине, представница општине задужена за здравство, представница Удружења пензионера Шид и представник локалног медија.

У фокус групи је истакнут низ предности старијег животног доба као што су велико искуство, потенцијална могућност да се окренеш себи и задовољавању својих потреба, пуно слободног времена за дружење, хобије, активно помагање у организовању догађаја у локалној заједници или путовања. Такође је подвучено да су пензионери у Шиду основали хор који учествује сваке године на смотри хорова Војводине. Поред тога, Удружење пензионера редовно организује игранке и излете за своје чланове. Старије особе у Шиду имају и свој клуб у оквиру поменутог Удружења.

Учесници у разговору су дискутовали и ограничења везана за старење и старост. Поред неминовних, биолошки условљених ограничења која се тичу смањених физичких могућности и често присутних хроничних болести, набројана су и она која су по мишљењу дискусаната последица живота у Србији (ниске пензије) или у Шиду (проблеми везани за доступност здравствене заштите). Сви позвани да разговарају у оквиру сесије посвећене квалитету живота старијих су се сложили да је велики проблем грађана што Дом здравља Шид нема кардиолога, пулмолога, офталмолога, хирурга и дерматолога услед трансформације здравствене заштите и рационализације која је саставни део овог процеса. Отуда старије особе морају често да путују на преглед у Дом здравља у Сремску Митровицу. То је посебно компликовано за болесне старије, јер се дуго чека на преглед, потребна им је пратња, а превоз аутобусом је скуп. За претежну већину старијих житеља Шида је недоступно да посете лекара одређене специјалисти који ради у приватној амбуланти или болници у овој општини. Старији често немају новац ни за доплату лекова који су им неопходни.

Разговарано је и о механизмима путем којих би локална заједница могла да допринесе смањењу сиромаштва старијих суграђана. Поред активности које спроводе Црвени крст и Центар за социјални рад, подвучено је у разговору да је битно да се за сиромашне старије суграђане организују различите добротворне акције. У том смислу су изнета два примера: уплата боравка од годину дана за једну особу у дому за старе коју је извршио суграђанин који живи у иностранству и финансирање одласка представника из Шида на Олимпијаду спорта, здравља и културе за особе трећег животног доба у Врњачку Бању 2018. од стране једног предузећа. Заједничко је мишљење учесника фокус групе да општина нема финансијских могућности у садашњим околностима за додатну помоћ сиромашнима на ону коју им пружа једнократно у специјалним околностима путем институција локалне самоуправе.

Промоција здравља уопште, укључујући и здрав начин живота у старости, део је свакодневног рада две патронажне сестре. Поред тога, општина Шид заједно са институцијама локалне заједнице и уз помоћ волонтера, организује добро посећене базаре здравља више пута годишње у различитим местима у општини,

укључујући и удаљена села. Теме битне за подршку здравља су често присутне у локалним медијима.

Поред чланова породице, породицу учесници разговора дефинишу као изразито традиционалну, о старима брину здравствени радници службе кућне неге Дома здравља и 19 геронто-домаћица које се програмски финансирају у виду националног трансфера за који наменски општина аплицира већ годинама. Општина у реализацији овог програма учествује са уделом од 10%. Општина Шид је активна у овој сфери, јер разуме потребе старијих суграђана.

Да ли општина Шид може да управља миграцијама?

У дискусији на ову тему је учествовало осам саговорника из локалне заједнице и то: досељена странкиња из Јордана, присилна мигранткиња из Хрватске, три представника ЈЛС, новинарка локалног радија, и две младе особе старосне доби 20-25 година.

Учесници дискусије су разговарали из угла искустава општине која је имала пуно присилних имиграната у последње три деценије, почев од Срба из бивших република СФРЈ до оних из актуелне мигрантске кризе, а која се тек скорије суочава са значајнијим одсељавањем како у иностранство тако и у веће центре у земљи, нарочито Београд и Нови Сад. Дискутант верује да би бољи подаци о одсељенима били од значаја за функционисање општине. Захваљујући добро организованој мрежи Савета месних заједница, сматрају да би у сеоским срединама могли у 95% одсто случајева да дођу до евиденције отишлих, али је то у случају градског насеља Шид свакако теже.

Наведени су примери отежаног праћења одлазака у иностранство, јер људи најчешће одлазе периодично злоупотребљавајући туристичку визу на три месеца, на пример у Словачку, или пак користећи погодност двојног држављанства за рад у Немачкој у случају досељених из Хрватске. Ретко ко одлази трајно на дуже, већ углавном на 3-4 месеца радећи „на црно“, што отежава могућност праћења ових миграната. У последње време, нарочито одлазе здравствени радници. Изнет је став да се без подршке са националног нивоа тешко може доћи до боље евиденције одсељених. Изузетак су националне мањине које имају своју организацију, па тако словачко културно-просветно друштво имају евиденцију оних који су отишли у Словачку.

Учесници у разговору сматрају да постоји и проблем неажурне евиденције промена пребивалишта унутар земље. Тако се суграђани који се доселе у Шид не одјаве из већих градова рачунајући на бољу здравствену заштиту у њима, али онда имају проблем да у Шиду добију лекове када им затребају. Слично, млади из општине Шид који после завршетка студија остану у месту студирања се не одјављују, па локална самоуправа нема реалан увид у бројно стање и структуру популације.

Од највећих проблема за житеље општине наведено је тешко налажење посла односно незапосленост и низак животни стандард, као и одлазак младих уз оцену да око 80% оних који оду на студије се више не врате у Шид због веће могућности запослења и већих зарада првенствено у Београду и Новом Саду.

Мигрантска криза је специфичан проблем ове општине имајући у виду огроман број миграната који су протеклих неколико година прошли и били привремено збринуте на путу кроз њену територију, али и релативно већи број настањених страних држављана. У том смислу, предрасуде према људима који долазе из другачијих култура су препознате као највећи проблем. Дискутанте се, пак, слажу да се са тим изазовом добро носе, што потврђује одсуство већих непријатности и озбиљнијих демонстрација, али и позитиван контекст у којем се помиње општина Шид од стране надлежних домаћих и страних хуманитарних организација у односу на остале битне тачке на рути кроз Србију.

Посебан проблем проистекао из мигрантске кризе је укључивање деце миграната у основне школе, који је прошле године превазиђен упорношћу свих житеља и релевантних тела локалне самоуправе која су, кроз разговоре у месним заједницама, школским одборима и општини, радила на промени ставова домицилног становништва када је у питању прихватање људи другачије културе. Учесници дискусије истичу да су поносни на то што се општина Шид истиче као пример рада са мигрантима од пријема до укључивања деце, где они имају добар третман од локалне популације, слободу кретања и сву потребну здравствену заштиту упркос томе што је фреквенција транзита кроз општину и даље релативно висока (50-100 људи дневно).

Саговорници у фокус групи истичу да је најефикаснији начин да се ублаже највећи проблеми житеља у општини Шид формирање индустријске зоне, на којем ради локална самоуправа. То је оцењено као предуслов за долазак озбиљних инвеститора а последично за отварање нових радних места. Ову меру већина дискутаната сматра ургентном, јер због све израженијег одласка младих у веће центре у земљи односно у иностранство ускоро неће бити довољне понуде радне снаге потенцијалним инвеститорима.

Индустрија је, према учесницима дискусије, данас на доста нижем нивоу него раније, док су услужне делатности слабо развијене. Капацитети мањих приватних задруга и компанија које се баве воћарством и ратарством, као најзначајнијим пољопривредним гранама у општини, су премали да апсорбују вишкове незапослених. Као позитиван пример се наводи приватизација компаније Срем Шид, те да би отварање две-три фабрике у значајној мери смањило проблем незапослености. Субвенције државе сматрају се драгоценим. Закључак је да би смањење незапослености и рада у сивој зони, обезбеђивање превоза радника, као што је било некада, допринело формирању климе која би била повољна за задржавање људи у овој средини.

Учесници у дискусији не виде како дијаспора може да помогне локалној заједници на организован начин, јер иселјеници помажу искључиво својим породицама. Слично, не верују да је могућа активност локалне самоуправе која би утицала на повратак одсељених у стране земље. С друге стране, сматрају да у општини Шид не би било већих проблема са потенцијалним уселјењем повратника или насељавањем странаца позивајући се на рецентна искуства. Ипак, колико год већ недостаје радна снага у одређеним секторима, свесни су да не би могли једнако реаговати на све потенцијалне досељенике, јер међу њима постоје значајне разлике. Тако би Сиријце, као прве скорашње мигранте, који су бежали од рата и које су оценили као културне и образоване људе, најпре

пожелели као суграђане за разлику од нпр. Алжираца и Мароканаца, које углавном представљају млађи мушкарци који не беже од рата већ од проблема са законом у својим државама. Међутим, дискусанти подвлаче да мигранти који пролазе кроз општину, иако оцењују Србију као љубазну земљу, не желе да се настане у њој, а поготово не у Шиду. Ипак, локална самоуправа улаже у инфраструктуру прихватних центара, јер процењује да ће се мигранти задржати у општини најмање 2-5 година, а да ће одређен број њих који не успе да се домогне ЕУ ипак настанити у Шиду.

Руководство општине Шид је свесно узрока и последица недовољног рађања. Отуда користи сваку шансу да их ублажи. На пример, у 2017. години су реализовали више активности у том смислу захваљујући финансијској подршци Кабинета министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику. Успели су да купе уџбенике за ученике из породица којима је таква помоћ била неопходна као и сваком трећем и четвртом детету у породици, продуже боравак деце до 17 часова у предшколској установи, оснују саветовалиште за родитеље, организују едукацију ученика основних и средњих школа везану за репродуктивно здравље, пруже помоћ паровима за биомедицински потпомогнуту оплодњу, финансирају емитовање релевантних емисија на локалној телевизији, и набаве 18 бицикала са електромотором неговатељицама немоћних лица који живе у самачким или старачким домаћинствима.

Трстеник

Шта општина Трстеник може да учини да би се рађао већи број деце?

У дискусији на ову тему је учествовало осам саговорника (шест жена и два мушкарца) из локалне заједнице и то: представница општинске управе, медицинска сестра васпитач из предшколске установе, гинеколог из дома здравља, директорка основне школе, новинарка локалне телевизије, представница Савета за популациону политику у јединици локалне самоуправе, стоматолог у својству оца двоје деце и особа у старосној доби 15-25 година, при чему су међу учесницама биле заступљене мајке са једним односно два детета.

На почетку разговора је изнето више примера који показују да локална самоуправа већ спроводи одређене економске мере са циљем подстицања рађања већег броја деце у општини. Представница локалне самоуправе је истакла да општина Трстеник незапосленим мајкама у првој години живота новорођенчади помаже са по 10.000 динара месечно, док се за свако новорођенче свим мајкама исплаћује једнократна новчана помоћ од 17.000 динара са планом да се повећа на 20.000 у 2019. Општина са по 300.000 динара помаже и паровима којима је потребна вантелесна оплодња.

Лекарка гинеколог из Дома здравља је навела да је финансијска подршка Кабинета министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику омогућила или подстакла да се набави додатна опрема за гинеколошку службу, отвори саветовалиште за репродуктивно здравље, омогући усавршавање бабица, отпочне пракса психофизичке припреме

трудница, и одобре две специјализације за повећање преко потребног лекарског кадра.

Учесници у разговору су похвално говорили о напорима општине да трошкове услуга вртића максимално олакша родитељима, који плаћају 20% економске цене (прво дете 3.000 динара, друго 50% те цене, а за више редове деце бесплатно), при чему је за наредну годину опредељен и већи буџет у ту сврху. Такође, нема листа чекања, а граде се вртићи и у сеоским срединама, попут Стопање.

Иако Министарство просвете инсистира на рационализацији броја школа у условима смањеног броја деце и малих одељења у сеоским срединама, општина улаже у одржавање школа и у селима где има само једног или два ученика. Штавише, констатовано је да су многе сеоске школе технички опремљеније од оних у граду Трстенику.

У разговору је посебно скренута пажња на незаштићеност жена на тржишту рада. С обзиром да је све већи број радних места управо у приватном сектору, многе жене осећају страх од неразумевања послодавца по питању боловања, трудноће, страх од отказа након завршеног породилског одсуства. Кршењу прописа у овој сфери се, сматрају саговорници, свакако може стати на пут, али за то је, оцењују, потребан већи број инспектора рада.

Локална телевизија је, кроз недавни пројекат добијен код Министарства културе и информисања, афирмисала питања из области наталитета, при чему је анкетом међу становницима општине Трстеник и две суседне општине (Александровац и Брус) утврђено да су два основна разлога популационог смањења ове некада индустријски моћне локалне заједнице – економски и миграциони.

Упркос томе што су дискусанти сагласни да су запослење и решено стамбено питање битан предуслов за заснивање породице и већи број деце, кроз дискусију је константно провејавао став о промењеном систему вредности код млађих генерација, које „не желе обавезе“ и „хедонистички“ су оријентисане. То је већина учесника истицала као још један озбиљан ограничавајући фактор за остварење намера о већем броју деце. Примећено је да је обично прво дете непланирано, а „емотивно незреле“ младе особе и када се одлуче на брак се брзо разводе, што значајно утиче на смањење шанси да те мајке роде више од једног детета. Притом се медији са полавом ријалити програма и друштвене мреже окривљују за додатно ширење климе која не иде у прилог подстицању развоја породичних вредности код младих.

У контексту утицаја измењеног система вредности, дискусанти су тумачили да се све већи број родитеља зауставља на једном детету јер и када успеју да се запосле и дођу до пристојних зарада покушавају да „надокнаде све што су пропустили“ док су били без редовних прихода. Штавише, најмлађи учесник дискусије је, пошавши од личног искуства, подвукао да је добар део његове генерације од најранијег узраста васпитаван тако да родитељство не доживљава као један од битнијих животних циљева, те да је уочио да што је стандард виши потреба за децом је мања.

Дискутантанти сматрају да локална заједница не може пуно да учини у том погледу. Предлози су били махом усмерени на програме едукације кроз школе попут рекреативних боравака, где би се деца бавила различитим активностима у циљу осамостаљивања и квалитетнијег личног развоја. Иако такви програми и сада постоје, саговорници указују да ни половина деце није њима обухваћена, за шта одговорним сматрају родитеље који се према својој деци односе превише заштитнички. Из истих разлога је мали број деце у спортским и културно-уметничким друштвима, која, уверени су саговорници, уз нормално породично васпитање могу значајно позитивно утицати на изградњу здравих животних вредности код младих особа односно будућих родитеља. У том смислу је предложено да општина понуди адекватне програме за активирање младих на које би требало да се јаве постојећа удружења која окупљају младе. Други предлог је да општина временски ограничи рад угоститељских објеката у вечерњим сатима као и да забрани посету истих за малолетна лица како би се спречило уочено ширење алкохолизма, наркоманије и насиља међу средњошколцима.

Последњих пар година, стручњаци из Дома здравља су једном годишње организовали предавања на тему очувања репродуктивног здравља за ученике 7. и 8. разреда основних школа, као и у средњим школама. Оцењују да је 7. разред најранији узраст када деца могу да разумеју ту тематику и сматрају да би било добро да таква предавања буду два пута годишње. Препоручују да едукација о репродуктивном здрављу постане обавезна у школама. Иако постоји Саветовалиште за младе, млади га посећују само када имају проблем, па се за одговоре на битна питања ослањају на Интернет и вршњаке, јер се родитељи често покажу као слаб извор потребних информација.

Од реалних препорука које учесници у дискусији сматрају да би имале јасан ефекат на пораст броја деце у општини, издвојене су отварање фабрика односно нових радних места и прављење социјалних карата домаћинства, како би општина могла да помогне, пре свега, незапосленим родитељима малолетне деце да имају приоритет приликом запошљавања, где су високообразовани препознати као посебно значајна група за будућност локалне заједнице, јер су шансе за њихово одсељавање највише у односу на све незапослене. Поменуто је да би додатно опорезовање кафића и ноћних клубова било добар извор средстава за општину посебно за поменуте програме за активацију младих.

Дискутантанти су истакли да улога Цркве у „освешћивању младих“ може бити веома значајна, али да се она до сад није ангажовала у складу са својим могућностима и утицајем. У том смислу, констатовано је да суграђани нису задовољни спровођењем постојеће верске наставе у оквиру редовног школског програма и да ту има пуно простора да Црква позитивно утиче на развој правих вредности код деце.

Учесници разговора су, на крају, закључили да би формирање удружења родитеља које би се бавило свим битним питањима од значаја за савремену породицу могло бити од велике помоћи за све садашње и будуће родитеље у општини Трстеник нарочито имајући у виду набројане врсте изазова са којима се као заједница суочавају.

Како до квалитетнијег живота старијих у Трстенику?

У покушају да се одговори на постављено питање, разговарали су гимназијалка, гимназијалац, два функционера Удружења пензионера Трстеник, специјалисткиња социјалне медицине запослена у Дому здравља, представница Женске иницијативе (лиценцирано удружење за организовање помоћи у кући за немоћне старе особе), представница Центра за социјални рад и представница локалне телевизије.

О старењу и старости у Трстенику учесници у расправи размишљају пре свега као лошем циклусу живота који карактерише усамљеност, физичка слабост, присуство хроничних болести, сиромаштво, као и занемаривање оних са више година или чак искоришћавање старих од уже и шире заједнице. Истовремено је указано и на поделу међу старима. Тако постоји Удружење пензионера и Актив жена чије су чланице пензионерке. Удружење пензионера пре свега покушава да ублажи сиромаштво старих редовно обилазећи најсиромашније чланове са поклонима у виду намирница купљених од чланарине. Актив жена организује хуманитарне акције у циљу помоћи сиромашним старијим женама и различите облике дружења.

Представница Центра за социјални рад се с разлогом похвалила чињеницом да су 17 старијих корисника збринули у специјално едукованим хранитељским породицама.

Разговарано је у групи и о самоизолацији старијих који не остварују своја права јер их је срамота да траже помоћ од Центра за социјални рад или се боје да ће им Центар одузети имовину.

У дискусији је посебно подвучено да се не размишља о потенцијалима старијих и међугенерациском повезивању у локалној администрацији. Старије жене би могле девојке да уче кувању, везу или шивењу, а велики број пензионисаних инжењера би могао да помогне ученицима средње техничке школе у савладавању градива. Општина би требало да подржи ову или сличне иницијативе, координира их и обезбеди простор за реализацију садржаја овога типа.

Учесници разговора су свесни да су невелике могућности општинске администрације да дела у правцу сусретања потреба старијих. Отуда њихов циљ треба да буде да подрже осмишљене акције институција или удружења локалне заједнице. У том смислу су изнета два позитивна примера. Руководство општине проактивно помаже иницијативу Центра за социјални рад која се тиче оснивања Геронтолошког центра. Ове године је локална администрација омогућила реализацију једне од активности Женске иницијативе 1. октобра. Позајмила им је аутобус да доведу 15 корисника помоћи у кући прво на разговор код председника општине Трстеник, а затим да посете манастир Љубостињу и учествују на свечаности поводом обележавања Међународног дана старијих особа у Палати Србије у Београду.

У том смислу здравствени радници Дома здравља очекују да руководство општине подржи промоцију здравља старијих житеља, поготово оних који живе у удаљеним сеоским насељима, тако што ће организовати њихов превоз на

превентивне прегледе који се спроводе у овој здравственој установи сваке треће недеље у месецу, из неке здравствене области.

Да ли општина Трстеник може да управља миграцијама?

У разговору на ову тему је учествовало седам саговорника из локалне заједнице и то: представница општинске управе, повереница за избеглице у оквиру јединице локалне самоуправе, директорка основне школе, новинарка локалне телевизије, лице досељено из друге општине, гимназијалка завршног разреда, млади спортиста у узрасту 20-25 година.

Учесници у дискусији су одмах на почетку истакли да је њихова општина позната по гастарбајтерским миграцијама које су почеле 1970-их. Ипак, за разлику од тих иселјеника који су углавном били чврсто везани за свој крај, улажући барем у изградњу некретнина и враћајући се у завичај након завршеног радног века, њихови потомци су се углавном интегрисали у друштва дестинације.

Евиденција о одсељенима данас је слаба, локална самоуправа нема реалан увид у стање, види их као незапослене, а они су или на тромесечном раду на бродовима или у Словачкој или су се, пак, одселили у Београд и Ниш. Пошто је општина мала и људи у принципу имају представу где је ко отишао, госпођа чија су деца у иностранству изложила је занимљив предлог да се, преко интерних евиденција кућних савета у граду Трстенику, које се заснивају на реалном увиду у број пријављених станара на списку за плаћање воде, направи локална општинска евиденција одсељених.

Локална самоуправа нема своју евиденцију избеглих и расељених лица, јер се тиме искључиво бави Комесаријат за избеглице и миграције, који није спроводио никакву обуку локалних повереника за миграције како би их оспособио за такве активности. Последице таквог приступа су најочљивије у случају расељених лица чији је број у општини Трстеник оцењен као нереалан, јер многи од њих не обнављају пријаву пребивалишта иако су на то обавезни сваке две године. С друге стране, представници општине сматрају да државни програми интеграције кроз куповину сеоских домаћинстава, грађевинског материјала и доходовног оснаживања, на које се локална самоуправа редовно пријављује и спроводи их на својој територији, функционишу добро, што сведоче резултати претходног петогодишњег акционог плана, али и нови план који је на снази од 2018. Ипак, примећено је да су куће за збрињавање ових лица за које општина конкурише често у лошем стању или им је нерешен статус у катастру.

Од проблема који највише забрињавају житеље општине Трстеник, на првом месту је издвојена незапосленост, а потом одсељавање младих. Ученица завршне године гимназије сматра да постојеће високошколске установе у граду немају потребан квалитет да привуку будуће студенте, па они углавном одлазе у Београд или Ниш. По завршетку студија у Београду, Трстеничани се најчешће не враћају у општину порекла у нади да ће у већој средини обезбедити себи бољу егзистенцију с обзиром на већу понуду послова и могућност боље зараде. Директорка школе је изнела податак да су 1999. имали тридесетак ученика

расељених са Косова и да су сви касније отишли за Београд. Млади спортиста је изнео сопствени утисак да 70% младих жели да се одсели из општине.

Општина последњих 25 година има Фонд за младе таленте који годишње стипендира око 100 студената, али се они по завршетку студија махом не враћају. Разлог је у томе што их уговор на то не обавезује, али и што често нема услова за њихово запошљавање у Трстенику. Предложено је да се клаузула о повратку убаца у уговоре о стипендирању, што би вероватно резултирало мањим бројем пријављених, али би тада локална заједница заиста знала на кога тачно може да рачуна.

Учесници у дискусији су критиковали праксу државе да субвенционише стране инвеститоре, јер би за иста уложена средстава у локалне иницијативе младих, образованих и амбициозних људи могла да рачуна да ће они извесно остати у својим местима и да ће јој се то економски вишеструко исплатити посебно у општинама каква је Трстеник које имају дугу и озбиљну индустријску традицију.

С обзиром да се одсељени углавном не враћају, а да је тенденција одсељавања све израженија, изнета је бојазан да ће Трстеник већ за десетак година бити „град духова“, са бројним празним становима у зградама изграђеним у периоду пуне запослености великих фабрика. Нико од саговорника не верује да они који су се одселили из Трстеника желе да учествују у развоју ове локалне заједнице, што поткрепљују чињеницом да скоро да нема таквих примера, па је тешко веровати да ће их бити убудуће. Недавни покушај једне градске основне школе поводом 50 година њеног постојања да подстакне своје бивше ученике да допринесу родном крају је резултирао потпуним неуспехом. Разлог за то виде у менталитету наших људи који немају осећај дуга и захвалности према заједници из које су потекли и којој суштински припадају. Саговорници у дискусији имају разумевања за мештане општине који су се одселили у велике градове у Србији, јер знају да је већина њих знатно финансијски оптерећена.

Саговорници сматрају да никако не треба радити на стварању услова за досељавање странаца, наочито из удаљених држава, већ треба омогућити да се врате они који су се одселили. Предложено је да локална самоуправа размисли о куповини сеоских домаћинстава за онај део градске популације која живи по гарсоњерама и самачким хотелима а пристала би да се настани у селу и тамо формира породицу.

Наведен је и специфичан пример досељавања Бугара, Румуна и Рома у Велику Дренову, коју карактерише велики удео старачких и самачких домаћинстава, а тиме и потреба за радном снагом у повртарству. Релативно високе дневнице и јефтине сеоске куће су привукле наведене стране држављане да се настане у овом селу. Мештани не гледају благонаклоно на њих, што је поткрепљено примерима негативних искустава у свакодневном животу. Ипак, деца досељеника иду у „мешана“ одељења заједно са децом локалних мештана и сеоска заједница је свесна да због дефицита радне снаге мора да прихвати становнике који долазе из других држава. У сличном контексту, на крају је поменута оцена да је у порасту број Албанки које се, у оквиру уговорених

бракова, насељавају у планинским селима општине без девојака због одсељавања у градове.

Руководство општине Трстеник је информисано о озбиљним демографским изазовима са којима се суочава локална заједница. Схватају да низ фактора различите природе условљава рађање малог броја деце. Отуда нису сигурни да економски опоравак општине и изградња инфраструктуре који су, по њима, наредних година изгледни, могу једини да допринесу подстицању рађања. У том смислу постављају питање места породичног живота и родитељства у новом систему вредности младе генерације. Но, верују да је индустријско оснаживање општине битна претпоставка останка младих у Трстенику или повратка оних који су отишли из ове у друге општине у Србији. Суочена са потребама старијих житеља, локална администрација је спремна да додели земљиште за изградњу Геронтолошког центра у Трстенику у коме би поред домског смештаја, према идејном нацрту, био организован дневни боравак за старе са посебним потребама и прихватилиште за старије из сеоских насеља током зимских месеци.

Гаџин Хан

Шта општина Гаџин Хан може да учини да би се рађао већи број деце?

У дискусији на тему недовољног рађања је учествовало седам саговорника (пет жена и два мушкарца) из локалне заједнице и то представници органа локалне самоуправе, пореске администрације, удружења грађана које се бави темама у области социјалне заштите и локалних Заплањских новина, при чему су биле заступљене и мајке са једним односно два детета као и особа млађа од 25 година.

Учесници у дискусији су прво нагласили да незапосленост односно недостатак озбиљнијег производног погона, фабрике на територији њихове општине угрожава егзистенцију и приморава житеље да се одсељавају, што су основни разлози недовољног рађања у Гаџином Хану. У том смислу, сматрају да једнократна новчана помоћ од 50.000 динара, коју локална самоуправа од ове године исплаћује за свако новорођено дете, није довољан подстицај за рађање у условима некомерцијалне пољопривреде којом се већином баве старији мештани. Истичу да млади нису заинтересовани за развој пољопривреде, јер углавном немају довољно сопствених средстава потребних да искористе постојеће државне субвенције. Притом, воћарство, као основна и потенцијално најперспективнија пољопривредна делатност у општини, се не исплати јер су откупне цене производа све ниже, што младе деморалише да размишљају у том смеру. Стога сматрају да општина треба да размотри дугорочну финансијску подршку родитељима, али су свесни да је предуслов за то да се отворе нова радна места како би могли да рачунају на континуирану запосленост. Родитељи који су незапослени сматрају да би за одлуку о останку у Гаџином Хану и проширењу породице било довољно када би и само један члан домаћинства био запослен, чак и када би примања била нижа него у Нишу, јер би се избегли трошкови путовања на посао.

Истакнуто је да велики број младих живи од пензија својих родитеља, јер су месечне карте за превоз до Ниша прескупе (7-10 хиљада у зависности од даљине насеља), што их спречава да пронађу посао ван места пребивалишта. Конкретна мера општине би, према томе, била субвенција трошкова свакодневног превоза до и од посла.

Услед високе незапослености, дискусанти сматрају да у њиховој средини фактор конфликта родитељских и пословних обавеза нема значаја односно не виде га као препреку за остваривање већег броја деце. Чак и када би се створила потреба за већом институционалном ангажовањем чувања деце, сматрају, из ранијег искуства са функционисањем вртића, да то не би био озбиљан изазов за локалну самоуправу.

Иако се проблем незапослености истиче као основни разлог за одлагање рађања и све мањи број деце у општини, учесници у дискусији не занемарују утицај социо-психолошких фактора, које препознају кроз „лењост“, саможивост и губитак свести о значају и улози породице за друштво. Стога закључују да је едукација младих на ову тему ангажовањем стручних служби у општини преко потребна. То би требало да се уведе у основној школи, поједини су помињали и предшколски узраст, барем на месечном нивоу, где би едукацију спроводили стручњаци из Центра за социјални рад. Истакнута је и релативна затвореност за такав вид образовања баш код људи у ударним репродуктивним годинама, па је било предлога да се за запослене уведе обавезна једночасовна едукација на недељном нивоу, где би улога здравствене службе, пре свега гинеколога, била кључна.

Пошавши од резултата анкете међу старијим основцима, наставница биологије и гинеколог су, на своју иницијативу, покренули предавања на тему репродуктивног здравља за ученике 7. и 8. разреда, а пошто у општини не постоји средња школа, дискусанти су предложили да се едукација тог типа организује за тинејџере и адолесценте посебно имајући у виду и даље висок удео рођених од стране мајки у овом узрасту у Гацином Хану. Сматрају да би у ту сврху одлична била канцеларија за младе која је раније постојала у општини. Алтернативно, предложено је да се оваква предавања, припремљена од стране стручних лица у дому здравља и Центру за социјални рад, одржавају у фолклорном удружењу, које је тренутно једино званично удружење које окупља највећи део младих у овој локалној заједници, почев већ од њихове 12. године. Дискусанти су истакли важност овакве грађанске иницијативе, јер сматрају да су локалне институције веома пасивне по том питању упркос алармантним показатељима, али и да је свест опште популације у општини о значају правилног усмеравања младих да се суоче са све већим изазовима које им друштво намеће веома ниска услед ниског образовног нивоа.

Осим културно-уметничких друштава и фудбалске школе, у општини не постоје удружења која би окупљала младе другачијих преференција и помогла им у њиховој социјализацији и припреми за живот нарочито у условима непостојања средње школе. Не постоје спортска друштва, школа енглеског језика, музичка школа и сл. Притом, родитељи углавном немају финансијске могућности да децу воде у Ниш како би им омогућили овакве активности и додатну едукацију. Можда би општина могла да организује превоз деци.

Истакнуто је да би рекламне кампање које би промовисале родитељство и важност очувања репродуктивног здравља на медијима са националном фреквенцијом, а нарочито преко друштвених мрежа, имале позитиван ефекат на младе у општинама попут Гаџиног Хана.

Дискутантанти су закључили да је за одговор на изазов недовољног рађања у општини Гаџин Хан од примарног значаја отварање радних места и да локална самоуправа трошкове превоза у потпуности финансира за све ученике односно суфинансира за раднике. Такође, када се заврши спортска хала, треба да се обезбеде стипендије за све ученике или спортисте на територији општине, које би се током године континуирано исплаћивале на месечном нивоу (3.000 динара). Слично, свим мајкама новорођенчади треба да се уведе месечни додатак (3-5.000 динара у зависности од реда детета), при чему би извод из матичне књиге рођених био једини доказ да би се избегла дискриминација незапослених односно различитих врста радних уговора. Учесници дискусије су истакли да су свесни да је злоупотреба око накнада за трудничко и породилско одсуство са посла било, али у већим срединама и да код њих административне препреке негативно утичу на потенцијалне родитеље.

Дискутантанти су мишљења да акценат помоћи треба да буде на прва два детета евентуално три, јер четворо и више деце су обично карактеристика породица на маргинама друштва које су социјални случајеви. Такође, од значаја би било када би локална самоуправа, поред три плаћена покушаја вантелесне оплодне од стране државе, финансирала још један паровима којима је то потребно.

Ипак, очекују да држава обрати пажњу на цео југоисток земље, будући да сматрају да се не могу све општине сагледавати исто односно да се сиромашним подручјима којима прети демографско изумирање треба посебно помоћи пре свега отварањем радних места. Окупљања различитих локалних актера који би разговарали на теме битне за функционисање и развој општине, попут данашње дискусије, оцењују веома позитивним импулсом од стране државе, јер се на тај начин грађанима омогућава да витална питања локалне заједнице отворено дискутују са локалним доносиоцима одлука што појачава осећај укључености и припадности.

Како до квалитетнијег живота старијих у Гаџином Хану?

У разговору су учествовали: две старије особе, одборница, директор Дома здравља, представница Центра за социјални рад, председник Удружења пензионера Гаџин Хан, председница Удружења пословних жена Заплања и представник локалног медија.

У фокус групи је истакнут велики број ограничења везаних за старије животно доба. Стари људи у овој општини су углавном остављени сами себи. Највећи број њих живи у оронулим кућама, без подршке уже или шире породице заузете преживљавањем, сервиси који би преузели део кућних послова нису организовани, а клубови за старе не постоје. Учесници у разговору су подвукли да многа села немају продавницу, нити аутобуски превоз. О мрежи волонтера за подршку лицима у трећем или четвртном животном добу се не размишља. Старији житељи једино могу да добију медицинску помоћ амбулантног типа у

кући, јер, поред патронажне службе, општина финансира рад једног лекара опште медицине који посећује хроничне болеснике. Сви којима су лекови потребни могу да их набаве преко мобилне апотеке. Но, не мали број старијих је без здравствене књижице, јер имају наслеђених 50 или више ари земље. Општина Гацин Хан има институционализован смештај за старе. Већина старијих људи, међутим, жели да живи у сопственом окружењу. У дискусији је поменуто још једно ограничење. Наиме, многи од преко три хиљаде пензионера морају финансијски да помажу своју децу и унуке.

Учесници разговора не виде ни једну предност старијег животног доба. Неколико пута је, пак, поменуто у разговору да се предност старијих који живе у Гацином Хану у односу на становнике великих градова огледа у могућности да сами гаје здраву храну у својој башти.

Дискутовани су и механизми путем којих би локална заједница могла да допринесе смањењу сиромаштва старијих суграђана. Сви са којима смо разговарали мисле да је приоритетно да општина реши питања превоза (аутобуско повезивање сваког места и субвенционисање цене превоза за лица са 60 и више година). Неколико учесника је истакло и потребу да општина финансијски подржи активност Црвеног крста везану за свакодневно достављање топлог оброка сиромашним старима. У разговору је изнета занимљива идеја о повременом организованом одвођењу ученика основне школе и/или деце која бораве у предшколској установи да изведу представу у неко од удаљених села у којима живе претежно стари људи или да им помогну, на пример, старији ученици би могли да насеку дрва за ложење онима који то не могу сами да ураде. Директор Дома здравља је изнео добробити формирања мобилне здравствене лабораторије.

Поменуто је током разговора да је за време бомбардовања 1999. године у овој општини боравило 42 хиљаде људи који воде порекло из ових крајева. Учесници фокус-групног истраживања сматрају да би не мали број њих финансијски подржао добро осмишљену акцију везану за сусретање потреба старијих у Гацином Хану, али и оне другог типа битне за квалитет живота грађана.

Поред тога, очекује се да општина промовише и подржи старије да користе програме који постоје на националном нивоу. Председница Удружења привредника Заплања је истакла добробити програма за samozapoшљавање или програма за ново запошљавање који су намењени онима са 62 године. Ако се запосле на овај начин и раде годину дана, корисници наведених програма могу да добију новчану надокнаду до стицања права на старосну пензију. У том смислу се намеће и финансијска потпора општине за учешће старијих житеља на Олимпијади спорта, здравља и културе за особе трећег животног доба, која је пример добре праксе везан за активно старење у Србији и Европи.

Промоција здравља уопште, укључујући и здрав начин живота у старости, део је свакодневног рада патронажне службе Дома здравља која то чини у сарадњи са Институтом за јавно здравље из Ниша. Нажалост не постоји локални радио и телевизија који би посебним акцијама могли да допринесу ефикаснијој

промоцији здравих стилова живота. „Заплањске новине“ објављују обавештења битна за ову сферу.

Центар за социјални рад општине је у поступку за добијање лиценце за организовање службе геронто-домаћица.

На крају разговора је предложен начин да се задовољи још једна потреба старијих. Наиме, у општини Гаџин Хан не постоји банка и банкомат. Различита удружења су контактирала одговорне у више банака, али они траже да им се обезбеди бесплатан простор. Учесници разговора у малој групи верују да би шалтер неке банке могао да се отвори у згради општине. То је битно за старије житеље, јер је одлазак у Ниш за њих напоран и скуп.

Да ли општина Гаџин Хан може да управља миграцијама?

У разговору су заједно учествовали дискусанти из две претходне сесије, тј. свих 15 учесника фокус група одржаних у општини Гаџин Хан.

Одсељавање је један од основних проблема на које су саговорници скренули пажњу и у претходне две фокус групе. Стога подржавају и сматрају да је изводљива идеја стручних служби Републичког завода за статистику да општине праве своје локалне регистре становника коју су отишли у иностранство директно или преко других општина како би имали бољи увид у реалан број житеља односно могли да доносе боље одлуке у вези са управљањем миграцијама. Ипак, знајући да им се популациона величина континуирано смањује већ годинама, поједини дискусанти су изразили бојазан да би званично регистровање реалног смањења на годишњој основи могло да доведе до укидања Дома здравља односно неопходних лекара специјалиста имајући у виду важеће стандарде републичких установа које одлучују о здравственој политици.

Слична бојазан је изражена и по питању бројности школа. У том смислу, поменуто је да је већ било иницијатива тако што је тражена донација за комби или минибус који би децу којих има по 1-2 у школи у удаљеним насељима довозио у школу са више ђака или да се у близини такве школе за њих установи интернат у којем би боравили током радне недеље.

И у овој сесији је незапосленост, посебно дуготрајна код великог броја незапослених, издвојена као највећи проблем који забрињава житеље општине Гаџин Хан. Притом, доминантно старачка популација са пуно пољопривредних пензионера од минималних пензија мора да издржава и децу и унуке. Прескуп превоз је поново апострофиран као ограничавајући фактор за школовање, рад и друштвени живот који се одвијају у Нишу.

Истакнуто је да ни у локалним институцијама није лако запослити нове раднике након пензионисања старих, што је посебно изражено као проблем у Дому здравља са порастом потреба за здравственим третманом све већег броја старих који су раштркани на територији општине. Стога терет запошљавања техничког и немедицинског особља пада на локалну самоуправу, што јој представља велико додатно оптерећење.

Као проблем са којим се суочавају житељи Гаџиног Хана издвојена је и апатија, пасивност самих становника, али и неповерење неких од њих у локалне и државне институције. То је посебно дискутовано у контексту ограничених средстава која су на располагању општини, што грађани тумаче као поруку да треба да се ослоне сами на себе.

Учесници дискусије имају различита гледишта о томе како да се превазиђу или ублаже препознати проблеми. Они се крећу од тога да држава и локална самоуправа треба да субвенционишу и помогну све оно што је од виталног значаја до тога да свест људи у локалној заједници треба да се мења. Тако се, осим покретања производних погона и омогућавања јефтинијег превоза, дискутовало о инертности локалне самоуправе приликом решавања имовинско-правних односа као предуслова за оживљавање дефинисане индустријске зоне.

Скренута је пажња на то да је положај жене у породици и даље неповољан, чему је највећим делом узрок слаб образовни ниво, што се, по мишљењу већине саговорника, одражава негативно на односе у целој заједници али и на генерални статус жена у њој. Стога је превладало мишљење да би успостављање додатног образовања, по принципу вечерње школе, значајно помогло женама и у њиховој бољој социјализацији и порасту друштвеног активизма, али и мушкарцима с обзиром на неповољне образовне показатеље код оба пола.

Учесници дискусије су једногласни у оцени да потомци емиграције из прошлог века, која је иначе била ограничена практично на два села, имају веома слабе везе са завичајем, да су куће њихових родитеља махом празне, а да они имају станове по Нишу и да нису заинтересовани да помогну општини порекла односно да немају ту свест о потреби да помогну јер сматрају да нису ништа дужни завичају. Новија емиграција се, пак, своди на повремене циркуларне одласке у иностранство, најчешће Словачку, што не резултира трајним одсељавањем упркос томе што би већина „повремених“ миграната то желела.

Када говоре о одсељенима, дискусанти пре свега мисле на мештане из свог краја који су се одселили у друге општине у земљи и тамо пронашли срећу и постигли пословне успехе. Од њих се очекује да се организују, попут других завичајних удружења (нарочито у Београду), и на тај начин, кроз одређене наменске фондове, помогну својој општини порекла. Нажалост, то углавном није случај, а наводи се и пример како поједини Заплањци успешни у другим срединама нису желели да дају интервјуе локалним медијима због неслагања са начином рада локалне самоуправе.

Иако су свесни да је територија њихове општине популационо девастирана и једна од демографски најстаријих у земљи, и да су се појавили нови токови миграција из удаљених исходишта, учесници ове фокус групе су се јасно одредили против емиграната из других култура наводећи примере проблема са таквим мигрантима за које су у медијима чули да су се дешавали у Хрватској.

Као једно од могућих решења за актуелне проблеме у општини и изумирање и најудаљенијих насеља у општини, дискусанти виде развој туризма који би се базирао на природним лепотама и здравој животној средини мада су свесни да

немају ни потребну инфраструктуру, ни кадрове, ни смештајне капацитете. Очекују да то реши локална самоуправа.

На крају, треба истаћи да су, током дискусије специфичних популационих проблема, утврђених анализом демографског развоја Гашиног Хана, челници локалне администрације указали на два фактора, чије би ублажавање могло имати позитивне резултате у демографском домену. Први се односи на субвенционисање трошкова превоза радника и ученика од стране општине, што није оцењено као нереалан циљ. Други није у непосредној надлежности локалне самоуправе, али је она мишљења да би укључивање територије општине Гашин Хан у административну организацију Града Ниша значајно умањило актуелне финансијске проблеме и одсељавање становништва Запаља, генерално смањујући перцепцију искључености овог краја.

Препоруке

за ефикасније спровођење популационе политике на локалном нивоу

Активирање локалне самоуправе је један од осам посебних циљева *Стратегије подстицања рађања* коју је усвојила Влада Републике Србије 2018. године. Остваривање овог циља, између осталог, подразумева праћење одређених популационих индикатора и утврђивање мера финансијске, нематеријалне и организационе природе за подстицање рађања у јединицама локалне самоуправе. Поред подстицања рађања, постоји потреба за одговором локалне самоуправе на иселавање младих као једним од узрока ниског фертилитета и, супротно, на старење становништва због рађања испод потреба замене генерација.

Препоруке које следе дефинисане су у циљу активирања Звездаре, Шида, Трстеника и Гашиног Хана како би се успоставила ефикаснија популациона политика у сфери подстицања рађања, ублажавања иселавања / подстицања усељавања и квалитетнијег живота старијих лица. Истовремено изабране јединице локалне самоуправе могу да представљају моделе деловања у овој сфери другим јединицама локалне самоуправе у Србији, а то је значајно из разлога што је локална заједница битан ресурс у популационој политици.

Препоруке су директно базиране на резултатима квантитативног и квалитативног истраживања везаним за четири изабране општине у Србији. Квантитативни део се односио на анализу демографског развоја, а квалитативни на анализу дискусије о активностима, механизмима и мерама за ублажавање демографских изазова са грађанима и кључним актерима за доношење и спровођење популационе политике на локалном нивоу. Поред тога, узета су у обзир теоријска разматрања демографских изазова, налази емпиријских истраживања, стратешка решења и релевантна искуства о спровођењу популационе политике.

Препоруке су подељене према намени. После препорука које су коцепцијске и стратешке природе, дати су сетови препорука о подстицању рађања, сусретању потреба старијих и управљању миграцијама у посматраним локалним

заједницама. У сетовима препорука који се директно односе на фертилитет, миграције и квалитет живота старијих, наведене су како оне заједничке за Звездару, Шид, Трстеник и Гацин Хан, тако и препоруке које се односе на једну или две општине које су биле у истраживачком фокусу. Намера је да се дефинишу реалне и проактивне препоруке. Треба имати у виду да је мало истраживачких и практичних искустава о активирању локалне заједнице да ефикасно спроводи популациону политику.

Препоруке за активирање локалних самоуправа у сфери популационе политике су:

Концепцијске и стратешке

1. Сагледати међусобне, позитивне и негативне, утицаје демографског и социоекономског развоја општине.
2. Неговати дијалог између локалне администрације с једне и представника институција локале заједнице, цивилног друштва и грађана с друге стране у циљу препознавања фактора демографских процеса.
3. Дефинисати стратегију одрживог демографског развоја засновану на евиденцијама различитих врста.
4. Операционализовати стратегију одрживог демографског развоја кроз усвајање једногодишњих акционих планова.
5. Обезбедити јединствену координацију јавних политика у односу на демографске изазове.
6. Иницирати спровођење одређених активности на регионалном, националном и транснационалном нивоу које су релевантне за ефикасно спровођење популационе политике на локалном нивоу.

Ка стварању услова за рађање већег броја деце

1. Унапредити економску сигурност младих кроз стварање услова за пораст запослености.
2. Омогућити периодичне едукације о партнерским односима, родитељству и очувању репродуктивног здравља у школама, удружењима младих и саветовалиштима.
3. Понудити програме за активирање младих кроз спортске, културне и стваралачке активности.
4. Спровођити програм стамбене подршке кроз изградњу и друге видове прибављања станова/кућа за издавање по условима непрофитног закупа и додељивање стамбеног додатка за младе породице са децом (у којима је бар један родитељ млађи од 35 година), уз проверу материјалног статуса.
5. Промовисати запошљавање младих родитеља и промовисати, пре свега на Звездари, постојећа законска решења која се тичу бољег усклађивања рада и родитељства међу потенцијалним и актуелним родитељима и послодавцима.
6. Наставити са ширењем капацитета, доступности и програма рада установа за предшколско васпитање у складу са локалним потребама: отварањем објеката у сеоским срединама (Трстеник је пример добре праксе), при привредним субјектима и у новим насељима или, пак,

пренаменом неискоришћених општинских капацитета (нарочито на Звездари); понудити дневни боравак као услугу са могућношћу краткотрајног смештаја деце из различитих разлога укључујући и тражење посла једног од родитеља (приоритетна мера на Звездари).

7. Обезбедити услове за реализацију целодневне наставе/продуженог боравка за све ученике од првог до четвртог разреда основних школа на Звездари; у свим општинама, омогућити бесплатну ужину, уџбенике, наставне и ваннаставне активности за децу из породица са најмање троје и највише четворо деце која редовно похађају наставу.
8. Подржати оснивање клубова/удружења за родитеље у циљу остваривања контакта, размена идеја, добијања подршке и савета, али и иницирања различитих мера, активности, програма на локалном нивоу.

Ка квалитетнијем животу старијих

1. Ширити знања о здравственим, психолошким и социјалним аспектима старења и старости у целокупној популацији формалним и неформалним каналима у циљу елиминисања стереотипа везаних за старост и стварања новог социјалног уговора између различитих генерација.
2. Информисати старије о правима/услугама/програмима подршке који су им намењени на националном и локалном нивоу.
3. Подржати међугенерациску сарадњу користећи примере добре праксе.
4. Сузбијати сиромаштво старијих путем даљег финансирања народних кухиња, исплата једнократне новчане помоћи у кризним ситуацијама, пореских и других олакшица, али и афирмацијом доживотног учења.
5. Промовисати здравље старијих путем класичних и иновативних акција каква је базар здравља који организује општина Шид заједно са институцијама локалне заједнице и, уз помоћ волонтера, више пута годишње у различитим местима у ЈЛС, укључујући и удаљена села.
6. Створити услове за поделу бриге о старима између породице, здравственог и социјалног сектора и заинтересованог окружења што подразумева:
 - пружање едукативне и финансијске потпоре породици са старом особом,
 - развој породичног смештаја старих особа које немају могућности да живе у својој породици (Трстеник је пример добре праксе),
 - отварање алтернативних облика становања за старе људе као што су заштићено становање, заједница становања или сеоска кућа,
 - кадровско јачање Службе кућног лечења и Службе поливалентне патронаже Дома здравља,
 - доступност услуге помоћи у кући путем геронто-домаћица свима којима је она неопходна (приоритетна мера за Звездару и Гаџин Хан),
 - оснивање Геронтолошког центра у Трстенику,
 - формирање волонтерске мреже у Шиду, Трстенику и Гаџин Хану следећи пример и искуство Волонтерског сервиса Градске општине Звездара,
 - отворити мобилну продавницу за удаљена сеоска насеља у општини Гаџин Хан.

Управљање миграцијама

1. Ублажити уочене тзв. *push* факторе одсељавања.
У том смислу је битно да се отвори средња школа у Гацином Хану и да локална администрација ове ЈЛС реши питања везана за аутобуски саобраћај (покривеност целокупне територије, запосленима субвенционисање, а ученицима потпуно финансирање месечних трошкова превоза).
2. Подржати конкретне иницијативе које се тичу боље интеграције повратника.
3. Формирати и одржавати базу одсељених из локалне заједнице (мапирање, професионални профили и заинтересованост за облик сарадње).
4. Промовисати улагање у лично образовање или развој кућног бизниса код прималаца дознака.
5. Код одсељених, промовисати и подржати идеју улагања у завичај.
6. Стварати позитивну климу према усељавању, развијати толеранцију и прихватање странаца.

Цитирана литература

Влада Републике Србије. (2006). *Национална стратегија о старењу 2006-2015*. Београд: Влада Републике Србије.

Влада Републике Србије. (2017). *Национални извештај за Треће преиспитивање и процену циклуса примене Мадридског међународног плана акције о старењу и стратегије његове регионалне примене 2012 – 2017*. Београд: Влада Републике Србије.

Влада Републике Србије. (2018). *Национална стратегија о подстицању рађања*. Београд: Влада Републике Србије.

Никитовић, В., Бутуровић, Ж., Игњатовић, С. (2018). Утицај животног задовољства на намеру рађања другог детета код високообразованих мајки. *Зборник Матице српске за друштвене науке* 167(3): 421-431.

Павловић, Ј., Џиновић, В. (2007). Фокус групе: Од прикупљања података до критичке праксе. *Зборник Института за педагошка истраживања* 39(2): 289-307.

Рашевић, М. (2014). Од лапота до активног старења. *Геронтологија* 16(1): 104-114.

Ђurić, S. (2005). Metodologija fokusgrupnog istraživanja. *Sociologija* 47(1): 1-26.

Frejka, T., Gietel-Basten, S. (2016). Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies* 41(1): 3–56.

Letablier, T., Luci, A., Math, A., Thévenon, O. (2009). *The costs of raising children and the effectiveness of policies to support parenthood in European countries: A Literature Review*. Brussels: European Commission.

Matković, G., Mijatović, B., Stanić, K. (2014). Novčana davanja za decu i porodice sa decom u Srbiji. Karakteristike programa i opcije za unapređenje. *Stanovništvo* 52(2): 1-20.

Rašević, M. (2016). *Migration and Development in Serbia*. Beograd: IOM.

Stern, C. (2011). *Golden Opportunities: Towards an Active Ageing Framework for the Republic of Serbia*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva.

Willekens, F., Douglas, M., Raymer, J., Beauchemin, C. (2016). International migration under the microscope. *Science* 352(6288): 897-899.

ПРИЛОГ 1.

26. новембар 2018.
ГРАДСКА ОПШТИНА ЗВЕЗДАРА

**РАЗГОВОРИ О ПОПУЛАЦИОНИМ ИЗАЗОВИМА
ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ЗВЕЗДАРА**

АГЕНДА

9.00-10.00	<p>Разговор са председником ГО Звездара о демографским изазовима општине Звездара</p> <p>Учесници у разговору: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 1: Шта општина Звездара може да учини да би се рађао већи број деце? Разговор води: др Владимир Никитовић, виши научни сарадник у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: родитељ са једним дететом, родитељ са два детета, особа старосне доби 15-25 година, представник општине Звездара, представник здравствене установе, представник образовне установе, представник предшколске установе, представница Удружења пословних жена Србије и представник локалног медија.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 2: Како до квалитетнијег живота старијих на Звездари? Разговор води: др Мирјана Рашевић, научна саветница у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: особа старосне доби 50-60 година, особа старосне доби 60-70 година, особа старосне доби 80 и више година, особа старосне доби 15-25 година, представник здравствене установе, представник центра за социјални рад, представник удружења пензионера и представник локалног медија.</p>
12.00-13.00	<p>РУЧАК – послужење у просторијама ГО Звездара у организацији Института друштвених наука из Београда.</p>
13.00-14.30	<p>Сесија 3: Да ли општина Звездара може да управља миграцијама? Разговор воде: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: две младе особе старосне доби 20-25 година, повратник из иностранства, присилни имигрант, досељени странац, представник општине Звездара и представник локалног медија.</p>

19. новембар 2018.
ОПШТИНА ШИД

РАЗГОВОРИ О ПОПУЛАЦИОНИМ ИЗАЗОВИМА ОПШТИНЕ ШИД

АГЕНДА

9.00-10.00	<p>Разговор са челницима општине о демографским изазовима општине Шид</p> <p>Учесници у разговору: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 1: Шта општина Шид може да учини да би се рађао већи број деце? Разговор води: др Владимир Никитовић, виши научни сарадник у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: родитељ са једним дететом, родитељ са два детета, особа старосне доби 15-25 година, представник општине Шид, представник здравствене установе, представник образовне установе, представник предшколске установе, представник удружења Кластер успешних привредника и представник локалног медија.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 2: Како до квалитетнијег живота старијих у Шиду? Разговор води: др Мирјана Рашевић, научна саветница у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: особа старосне доби 50-60 година, особа старосне доби 60-70 година, особа старосне доби 80 и више година, особа старосне доби 15-25 година, представник здравствене установе, представник центра за социјални рад, представник удружења пензионера и представник локалног медија.</p>
12.00-13.00	<p>РУЧАК – послужење у просторијама општине у организацији Института друштвених наука из Београда.</p>
13.00-14.30	<p>Сесија 3: Да ли Општина Шид може да управља миграцијама? Разговор воде: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић. Укупан број учесника: 6-8</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: две младе особе старосне доби 20-25 година, дневни мигрант, повратник, присилни имигрант, досељени странац, представник општине Шид и представник локалног медија.</p>

29. новембар 2018.
ОПШТИНА ТРСТЕНИК

**РАЗГОВОРИ О ПОПУЛАЦИОНИМ ИЗАЗОВИМА
ОПШТИНЕ ТРСТЕНИК**

АГЕНДА

9.00-10.00	<p>Разговор са председником општине Трстеник о демографским изазовима општине Трстеник</p> <p>Учесници у разговору: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 1: Шта општина Трстеник може да учини да би се рађао већи број деце? Разговор води: др Владимир Никитовић, виши научни сарадник у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: родитељ са једним дететом, родитељ са два детета, особа старосне доби 15-25 година, представник општине Трстеник, представник здравствене установе, представник образовне установе, представник предшколске установе, представник Општег удружења предузетника и представник локалног медија.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 2: Како до квалитетнијег живота старијих у Трстенику? Разговор води: др Мирјана Рашевић, научна саветница у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: особа старосне доби 50-60 година, особа старосне доби 60-70 година, особа старосне доби 80 и више година, особа старосне доби 15-25 година, представник здравствене установе, представник центра за социјални рад, представник удружења пензионера и представник локалног медија.</p>
12.00-13.00	<p>РУЧАК – послужење у просторијама општине Трстеник у организацији Института друштвених наука из Београда.</p>
13.00-14.30	<p>Сесија 3: Да ли општина Трстеник може да управља миграцијама? Разговор воде: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: две младе особе старосне доби 20-25 година, дневни мигрант, повратник, присилни имигрант, досељени странац, представник општине Трстеник и представник локалног медија.</p>

8. новембар 2018.
ОПШТИНА ГАЦИН ХАН

**РАЗГОВОРИ О ПОПУЛАЦИОНИМ ИЗАЗОВИМА
ОПШТИНЕ ГАЦИН ХАН**

АГЕНДА

9.00-10.00	<p>Разговор са челницима општине о демографским изазовима општине Гацин Хан</p> <p>Учесници у разговору: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 1: Шта општина Гацин Хан може да учини да би се рађао већи број деце? Разговор води: др Владимир Никитовић, виши научни сарадник у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: родитељ са једним дететом, родитељ са два детета, особа старосне доби 15-25 година, представник општине Гацин Хан, представник здравствене установе, представник образовне установе, представник предшколске установе, представник удружења привредника/пословних жена и представник локалног медија.</p>
10.15-11.45	<p>Сесија 2: Како до квалитетнијег живота старијих у Гацином Хану? Разговор води: др Мирјана Рашевић, научна саветница у Институту друштвених наука. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: особа старосне доби 50-60 година, особа старосне доби 60-70 година, особа старосне доби 80 и више година, особа старосне доби 15-25 година, представник здравствене установе, представник центра за социјални рад, представник удружења пензионера и представник локалног медија.</p>
12.00-13.00	<p>РУЧАК – послужење у просторијама општине Гацин Хан у организацији Института друштвених наука из Београда.</p>
13.00-14.30	<p>Сесија 3: Да ли општина Гацин Хан може да управља миграцијама? Разговор воде: др Мирјана Рашевић и др Владимир Никитовић. Укупан број учесника: 6-8.</p> <p>Потенцијални учесници у разговору: две младе особе старосне доби 20-25 година, два дневна мигранта, повратник, досељени странац, представник општине Гацин Хан и представник локалног медија.</p>